

**Transitus: gedenkboek bij de viering van het 70e lustrum van
de bestudering der klassieke studiën aan de Rijks Universiteit
Utrecht, 26 April 1986**

<https://hdl.handle.net/1874/219387>

gje

EAN 149

VERVOLG

1986

In het jaar 1986 viert de sectie Klassieke Talen van de Rijksuniversiteit Utrecht het 70e lustrum. Gedurende 300 jaar wordt (naam) aan deze instelling de klassieke letterkunde, taalwetenschap en literatuur overgedragen. Daarnaast komt er ook het eind van de jaren '80/90 aan veld van de klassieke talen en cultuur in de traditionele zin de universiteit. (naam) K.F.J.M. Dijk (archivaris), eelert-veld-1986-Orlando en Leif (naam) Cultuur genoemd, het veld september 1985 niet met een universitaire vertegenwoordiger zijn. Deze beide belangrijke tijden, die

TRANSITUS

Gedenkboek bij de viering van het 70^e lustrum van de bestudering der klassieke studien aan de Rijks Universiteit Utrecht, 26 April 1986.

Uitgegeven door het klassiek Dispuutgezelschap PNYX in samenwerking met de sectie GLTC aan de Faculteit der Letteren, onder redactie van J.A.E. Bons.

Instituut voor Klassieke Talen
Utrecht, 1986.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

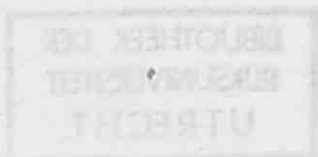

1267 9985

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

INHOUD

Voorwoord	I
H.M.F.M. van der Laar	
OPENINGSWOORD	1
dr. L.F. Janssen	
300 JAAR KLASIEKE PHILOLOGIE TE UTRECHT	4
prof. dr. H.L.W. Nelson	
VIJFTIG JAAR KLASIEKE STUDIËN IN UTRECHT (1934-1984)	12
dr. J. den Boeft	
TOEKOMSTPERSPECTIEF VAN DE "ALERTUMSWISSENSCHAFT" IN NEDERLAND	29
dr. S. Wiersma	
TE UTRECHT EEN "RESTVOORZIENING KLASIEKEN"?	36

VOORWOORD

In het jaar 1986 viert de sectie Klassieke Talen van de Rijksuniversiteit Utrecht het 70e lustrum: gedurende 350 jaar wordt thans aan deze instelling de klassieke letterkunde, taalkunde en cultuur bestudeerd. Daarnaast komt er met het eind van de cursus '85/'86 een eind aan de bestudering van de klassieke talen en cultuur in de traditionele zin: de studierichting Klassieke Talen en Oude Geschiedenis, sedert enige jaren Griekse en Latijnse Taal en Cultuur genoemd, zal vanaf september 1986 niet meer aan deze universiteit vertegenwoordigd zijn. Deze beide belangwekkende feiten, die zich merkwaardigerwijs gelijktijdig voordoen, waren voor het Klassiek Dispuutgezelschap Pnyx aanleiding om voor oud-alumni, thans nog werkzame docenten en studenten en het bestuur van de Faculteit der Letteren een memoratieve studiedag te organiseren. Deze werd gehouden op 26 April 1986 en werd bijgewoond door een 130-tal Utrechtse classici.

Uitgaande van de vaststelling, dat het jaar 1986 voor de klassieke studiën aan deze universiteit een beslissend keerpunt betekende, meende het bestuur van Pnyx er goed aan te doen aan deze studiedag het thema "Verleden, Heden en Toekomst van de Klassieke Studiën aan onze Universiteit" toe te kennen. In het kader van deze thematiek werd er middels bijdragen van prof.dr. H.L.W. Nelson (em. hoogleraar Latijnse Taal- en Letterkunde) en dr. L.F. Janssen (Als oud-historicus verbonden aan de vakgroep G.L.T.C.) aandacht geschonken aan de geschiedenis van dit vak aan de Utrechtse universiteit, terwijl dr. J. den Boeft en dr. S. Wiersma (beiden medewerkers van de vakgroep G.L.T.C.) in hun bijdragen mogelijkheden voor de toekomst van de klassieke studiën aan deze universiteit schetsten. Tenslotte vond er een forumdiscussie plaats omtrent de vraag, hoe de toekomst van de klassieke talen er in het Voortgezet Onderwijs uitziet. Het forum bestond uit de leden drs. J.Th.K. Marcelis (rector Gymnasii te Gorinchem), drs. M. Goris (vakdidacticus klassieke talen aan de R.U.U.), dr. J. den Boeft (in zijn hoedanigheid van voorzitter van de Werkgroep Heroverweging Eindexamens Klassieke Talen) en dhr. J.A.E. Bons (student Klassieke Talen en Oude Geschiedenis aan de R.U.U.).

Op grond van de overtuiging, dat de teksten van de op 26 April 1986 gehouden voordrachten niet alleen van interesse zouden zijn voor de deelnemers aan de studiedag, maar ook voor nog een grote groep oud-alumni en andere geïnteresseerden, werd er besloten tot het uitgeven van dit gedenkboekje, dat de naam "Transitus" meekreeg om aldus aan de diverse aspecten van verleden, heden en toekomst van de bestudering van de Klassieke Letteren te Utrecht recht te doen.

Tenslotte moet hier dank gezegd worden aan de volgende personen en instanties, zonder wier hulp en welwillende bijstand het welslagen

van deze Pnyx-studiedag denkbaar zou zijn geweest:

- dr. J. den Boeft, die namens de vakgroep G.L.T.C. vanaf het eerste uur nauw betrokken is geweest bij alle voorbereidingen;
- dhr. T. Groenman, beheerder van het cluster Trans 14, waartoe ook de vakgroep G.L.T.C. behoort, en zijn staf (met name mevr. Apollonia Versteeg), die Pnyx op vele manieren ondersteund en ter zijde gestaan hebben;
- het Utrechts Universiteitsfonds, dat deze onderneming welwillend ondersteunde.

Jeroen A.E. Bons.

H.M.F.M. van der Laar, h.t. praeses

OPENINGSWOORD

Dat ik tot U thans het woord mag richten als praeses van het Klassiek Dispuutgezelschap Pnyx, beschouw ik als een grote eer en vreugde. Een eer omdat het mij is geoorloofd om na een traditie van 350 jaar Klassieken als student, die slechts drie jaar hiervan heeft meegemaakt, de viering hiervan te openen. Een vreugde omdat U in zo grote getale gekomen is - ver buiten onze verwachting: studenten, docenten, faculteitsbestuur en zeker niet in de laatste plaats oud-alumni; U bent zeker niet ondervertegenwoordigd, hoewel het een Sisyphos-karwei was Uw adressen te achterhalen en ik kan dan, denk ik, wel zeggen dat het reünieaspect van deze dag als geslaagd kan worden beschouwd.

Sedert 350 jaar worden hier te Utrecht nu de Klassieken gedoceerd en bestudeerd - dat is dus sinds de oprichting van de Rijksuniversiteit zelve. U vertegenwoordigt van deze periode ongeveer de laatste 50 jaar en als ik zeg de laatste 50 jaar bedoel ik niet alleen de afgelopen 50 jaar maar ook de allerlaatste 50 jaar: bij het begin van de nieuwe academische cursus zal de traditionele studierichting Klassieke Talen niet meer aan deze universiteit vertegenwoordigd zijn. De hooggeleerde heren hier aan de muren van deze senaatszaal die ons met hun strenge blikken bespieden en zien dat het niet goed was, draaien zich om in hun graven.

Sinds 1933, dus slechts - of moet ik zeggen: al - 53 jaar uit die 350, bestaat er zoiets als een Klassiek Dispuutgezelschap cui nomen Pnyx. Dit dispuutgezelschap heeft naar mijn bescheiden mening een niet onbelangrijke rol gespeeld in die 350 jaar Klassieke Studief en omdat ik verwachtte dat deze rol toch een beetje buiten de lezingen van de sprekers zou vallen, ben ik eens gaan bladeren in de archieven van Pnyx en ondanks de priegelige handschriften en grote lacunes in de annalen, ben ik tot het volgende korte verslagje gekomen. Ongetwijfeld zoudt U, die dit alles hebt meegemaakt, betere en meer levendige informatie kunnen bieden, maar om mijn korte historische verslag enigszins kleur te verschaffen, heb ik in de kantine van het Klassiek Instituut ter illustratie enige foto's opgehangen.

Wij schrijven het jaar 1933. Een commissie onder leiding van W.J. Verdenius had voorbereidingen getroffen om een Klassiek Dispuutgezelschap op te richten, zodat op 6 maart 1933 tot de oprichting van Pnyx kon worden besloten. "Pallas, een vereniging die gedurende bijna 10 jaar de belangen der vrouwelijke studenten had behartigd" (ik citeer hier) werd opgeheven. Pnyx kwam in de eerste jaren enigszins moeizaam op gang met enkele lezingen, totdat

later het accent wat meer in de richting van de gezelligheid verschoven werd. Professor Damsté vulde in het Pynische leven een lacune aan door het Pnyxlid te dichten in Alcaeïsche maten. In de tweede wereldoorlog steunde Pnyx haar leden door o.a. boeken te laten circuleren omdat de bibliotheek gesloten werd en brieven ter informatie te verzenden en ook studenten aan te zetten vooral te blijven lezen, hoewel er geen tentamina konden worden afgenomen. Na de oorlog leefde Pnyx weer op: sportevenementen werden georganiseerd, een eigen boekenpool geïnstalleerd, lezingen werden aangeboden en studiegroepen bijeengebracht met uiteenlopende thema's: van Klassieke auteurs, die gedurende het hele Pnyx-bestaan in groepsverband werden gelezen tot thema's als homosexualiteit in het Oude Griekenland en de Mammoetwet in de jaren '60. Ten gevolge van veranderingen aan de universiteit en in de maatschappij aan het eind van de jaren '60 werden de culturele en wetenschappelijke activiteiten steeds minder populair, terwijl de borrels en feesten nog steeds aardig bezocht bleven; dit fenomeen is misschien ook in verband te zien met het feit, dat er over de jaren '70 totaal geen materiaal te vinden is in de Pnyx-archieven. Deze tendens naar de gezelligheid heeft zich in de jaren '80 voortgezet en zelfs in de afgelopen jaren een rol van meer speciale betekenis vervuld in het licht van de steeds verslechterende posities van onze studierichting en daarmee samenhangend de effecten op de onderlinge contacten tussen studenten. Tot zover een korte summier geschiedenis.

De realiteit van nu

De wijziging van de status van Klassieke Talen aan onze faculteit heeft uiteraard voor het Klassiek Dispuutgezelschap Pnyx vergaande consequenties. Van oudsher was Pnyx in de voornaamste plaats een vereniging voor studenten in de Klassieke Talen, die verreweg het grootste aandeel vormden van het ledenbestand. Het zal duidelijk zijn dat vanaf 1 september a.s., afgezien van het geringe aantal studenten dat aan deze instelling nog voor 1 januari 1988 zal kunnen afstuderen, feitelijk geen potentiële leden van Pnyx nog voorhanden zullen zijn, die een waarborg voor de continuïteit van het dispuut zouden kunnen garanderen. De erkenning van dit feit heeft bij het huidige Pnyx-bestuur het besef wakker geroepen, dat door deze vereniging aan het eind van dit verenigingsjaar een cruciale keuze gemaakt zal moeten worden: ofwel ontbinding vanwege het wegvallen van studenten in de Klassieke Letteren ofwel wijziging van het karakter van Pnyx van studentendispuut in een reünistenvereniging. Het bestuur is van mening dat deze laatste mogelijkheid gekozen zou moeten worden, omdat langs deze weg althans in beperkte zin sprake kan zijn van behoud van de sedert 1933 aangehouden traditie, dat studenten Klassieke Letteren ook middels Pnyx met elkaar in contact komen en blijven. Het feit, dat U allen vandaag in zo grote getale gehoor hebt gegeven aan onze uitnodiging om deze Pnyx-studiedag bij te wonen, sterkt ons in onze overtuiging, dat de oprichting van een reünistenvereniging cui nomen Pnyx zou voorzien in een behoefte. Wij stellen ons voor dat deze reünistenvereniging een jaarlijkse bijeenkomst organiseert ongeveer conform deze studiedag, waarbij

zowel het element van de studie in de Klassieken als ook het element van het samenbrengen van oud-studenten te Utrecht gerespecteerd dient te worden. Wij vertrouwen erop dat U, oud-leden van Pnyx en oud-studenten, voor deze reünistenvereniging interesse zult hebben en dat U op de hoogte wilt worden gebracht van de status-wijziging van Pnyx, welke naar wij hopen in de komende maanden zal plaatsvinden. Daarom zij erop gewezen, dat U vanmiddag tijdens de borrel de gelegenheid zult krijgen Uw interesse kenbaar te maken, opdat wij meer specifiek de mogelijkheden van een dergelijke statuswijziging kunnen onderzoeken. U zult hiervoor tijdens de receptie Uw namen kunnen noteren in de kantine. Met dit voor Pnyx wellicht hoopvolle toekomstperspectief wil ik eindigen en U uitnodigen nu de aandacht te geven aan de sprekers van vandaag.

Ik dank U voor Uw aandacht.

P.W. van Heusde "praeceptor Hollandiae" (1778-1839)
Historiarum, Antiquitatum, Eloquentiae et Linguae Graecae professor
(1804-1839)

L.F. Janssen

300 JAAR KLASSIEKE PHILOLOGIE TE UTRECHT

Het is een goede gedachte geweest van het Pnyx-bestuur om in het kader van de viering van het 350-jarig bestaan der Utrechtse universiteit alle nog levende, klassiek gevormde alumni van de Alma Mater hier samen te brengen om zich te bezinnen op het erfgoed, dat hun illustre voorgangers hun hebben nagelaten; ik reken het mij tot een bijzondere eer, dat mij daarbij de taak is toegevallen U in hoofdlijnen te schetsen, hoe de beoefening van deze voor onze universiteit zo onmisbare wetenschap zich gedurende de eerste drie eeuwen van haar bestaan ontwikkeld heeft. Met nadruk zeg ik onmisbaar, omdat het goed is zich voor ogen te stellen, hoezeer Graeci en Latinisten door hun onderwijs en onderzoek sinds 1636 een essentiële bijdrage hebben geleverd aan de roem van deze universiteit. Weliswaar was er bij de oprichting nog geen sprake van een faculteit der letteren en evenmin werden de klassieke talen als een zelfstandige tak van wetenschap beschouwd, maar de classici voorzagen alle studenten van een eerste toerusting, nodig voor de studie in de toen bestaande faculteiten: voor de theologen was naast de kennis van het Hebreeuws, die van het Grieks onontbeerlijk voor een juiste exegese van het Nieuwe Testament, voor de juristen bood alleen het Latijn een rechtstreekse toegang tot het Romeinse recht, dat eeuwenlang de Nederlandse rechtsgang bepaald heeft, de medici hadden zowel Grieks als Latijn nodig om de geschriften van Hippocrates en Galenus, en de diagnostiek van Caelius Aurelianus te verstaan. Om in deze elementaire kennis te voorzien verzorgden de hoogleraren in de oude talen een propaedeuse, een soort eerste fase, voor alle studenten; daarnaast functioneerden zij als "bijlopers" - om met Kernkamp te spreken¹ -, die tot taak hadden met Latijnse feestredenen universitaire hoogtijdagen bijzondere luister bij te zetten; met name de Latinisten kregen met het oog daarop als leeropdracht de eloquentia, waaraan ook de historiae, het geschiedkundig onderwijs, waren toegevoegd. Hun welsprekendheid stelden zij niet alleen in dienst van de hogeschool, maar ze gebruikten deze ook om, zoals de veelbesproken en welbespraakte Pieter Burman de Oude deed, te pas en te onpas hun mening over actuele, maatschappelijke kwesties ten beste te geven.

Zo hield de genoemde Burman op verzoek van de Staten van Utrecht in 1702 en 1706 oraties naar aanleiding van Nederlandse overwinningen ter zee, terwijl hij in 1713 de Vrede van Utrecht bezong, waarbij hij tevens de gelegenheid benutte om zijn sympathie voor een republikeins staatsbestel te verkondigen; dat had hij ook al in 1703 gedaan, toen hij een lijkrede had gehouden op zijn voorganger Graevius, die in 1658 zijn post aan de hogeschool van

Duisburg verwisseld had voor een plaats aan de Deventer Illustre School en zo ervan blijk had gegeven de republiek der Nederlanden te verkiezen boven het regiem van den keurvorst van Brandenburg². Maar Burman bezong ook in fraai Latijns proza, verlucht met verzen, de lof der luiheid (Pro pigritia) om op deze wijze de traagheid en indolentie der studenten aan de kaak te stellen; tevens koos hij partij voor het wereldse toneel (Pro comoedia), toen dit door de volgelingen van den strengen theoloog Voetius fel bestreden werd. Ook in andere theologische geschilpunten stelde Burman zich achter de moderne ideeën van Descartes en toonde hij zijn minachting voor de bekrompen Gereformeerde theologen, die bovendien veelal een barbaars Latijn spraken³. Geen wonder, dat zijn tegenstanders genoten, toen hij in een langdurig proces verwickeld werd, nadat hij door een niet zo gunstig bekend staande dame beschuldigd was van defloratie van haar minderjarige dochter; er volgde vier jaar lang een eindeloze reeks van pamfletten en schotschriften, tot de zaak bij gebrek aan bewijs geseponneerd werd. Het zal Burman's naam zeker geen goed gedaan hebben, dat hij juist in deze tijd een editie van Petronius in het licht gaf, waarin hij de scabreuze passages uitvoerig commentarieerde: het was bepaald geen lectuur voor kostschoolmeisjes, zoals een latere classicus opmerkte.

Overigens was Burman niet de eerste, die zich maatschappelijk geëngageerd opstelde; ook zijn voorganger Graevius had stelling genomen in een situatie, welke wij als alleszins actueel kunnen waarden: in 1681 werd Europa en ook ons land opgeschrikt door de verschijning van een komeet, die later de naam van Halley zou gaan dragen; deze staartster wekte bij alle rechtgelovigen grote angst voor straffen en plagen Gods en de om zijn rechtzinnigheid vermaarde Voetius wakkerde de vrees nog aan door te zeggen, dat de tijd geleerd had, dat kometen grote veranderingen plachten aan te kondigen, alleen welke, dat kon men eerst post eventum zeggen. Daartegen keerde zich Graevius, in een oratio de cometis (1681), waarin hij uiteenzette, dat het verschijnen van dergelijke hemellichamen geen ongeluk aan de aardbewoners kon voorspellen; daarmede had hij zoveel succes, dat deze rede ook in het Nederlands vertaald werd.

Ongemerkt heb ik U al in kennis gebracht met twee van de beroemdste classici dezer universiteit; het is zaak om bij het begin te beginnen: 1636. Het was een tijd, dat Nederland met vele landen in Europa nauwe betrekkingen onderhield en een internationale uitwisseling van kennis en geleerden regel was; toch is het begrijpelijk, dat de Utrechtse magistraten zich in het begin voor de leerstoel der klassieke letteren tevreden stelden met de benoeming van den rector der plaatselijke Hieronymusschool, temeer daar deze al aan de in 1634 gestichte Illustre School doceerde en een goede opleiding genoten had in Heidelberg, Saumur en Genève; voorts was hij leerling van den beroemden Gerard Vossius geweest, wiens Latijnse schoolgrammatica tot aan het begin van de 18e eeuw in gebruik bleef; aan publicaties zijn van Aemilius alleen gedichten en oraties bewaard gebleven.

Zijn opvolger Graevius kwam uit Duitsland en had school gegaan aan de zgn. Pforta, een Saksische vorstenschool met een eeuwenoude

traditie, die nog vele beroemdheden onder haar leerlingen zou tellen, zoals Wilamowitz en Nietzsche; aangetrokken door de faam van Joh. Friedr. Gronovius was Graevius naar Holland gekomen om daar zijn leven lang te blijven; hij verwierf zelfs de titel van geschiedschrijver van koning-stadhouder Willem III. Graevius concentreerde zich vooral op de editie van vele Latijnse auteurs, met name Cicero, de historici en de in Holland zo geliefde trits van elegici: Catullus, Tibullus, Propertius. Daarmee trachtte hij waarschijnlijk tegemoet te komen aan de toenemende vraag naar goede teksten voor de schoollectuur; evenzo inspireerde hij zijn leerling Johannes Verwey uit Gouda tot het schrijven van een Nova Via docendi Graeca, een vele malen herdrukte Griekse grammatica. Internationale bekendheid verwierf Graevius zich met een aantal verzamelwerken, zgn. Thesauri, waarin allerlei inscripties en antiquarische gegevens over de Romeinse en andere Italische stadstaten gecompileerd waren; maar vooral is hij bekend geworden om zijn correspondentie met Bentley, die hem zijn collectie Callimachus-fragmenten ter beschikking stelde en wiens genialiteit hij als eerste volledig erkende. Met Graevius begint al kort na de stichting van de Utrechtse universiteit een periode van grote bloei van de klassieke studiën. In productie heeft Pieter Burman de Oude zijn voorganger Graevius zeker overtroffen; hij verwaarloosde het Grieks vrijwel geheel en gaf bij voorkeur Latijnse dichters uit, waarbij vooral edities van Claudianus en Lucanus vermelding verdienen. Een ernstig bezwaar van zijn uitgaven is, dat hij ze onnodig belastte met reeksen van zgn. notae variorum, critische tekst-varianten, zonder hierin ook maar enigszins naar kwaliteit te schiften. Men heeft wel gezegd, dat hij meer een werkezel of lastdier was dan een geleerde. Na alles, wat hem in Utrecht wedervaren was, is het begrijpelijk, dat hij na twaalf jaren een benoeming in Leiden aanvaardde, waar hij een rustiger ambtstijd tegemoet ging.

Na het vertrek van Burman komt er voor het eerst een zekere taakverdeling van Grieks en Latijn tot stand, doordat nu twee hoogleraren benoemd worden; men zou misschien kunnen zeggen, dat het Grieks pas omstreeks deze tijd, begin 18e eeuw, de aandacht begon te krijgen, welke het verdiende; dat wilde echter nog niet zeggen, dat de Graecus zich alleen met Griekse teksten bezig hield. Tevens zien we een verschuiving van de interesses der geleerden. De Latinist Drakenborch, telg van een bekende Utrechtse familie, begon uitgaande van de Romeinse geschiedenis een brede historische belangstelling te ontwikkelen⁴, die zich zou voortzetten onder Wesseling. Hoewel Drakenborch zich grote roem verwierf met zijn nog altijd gangbare editie van den epischen dichter Silius Italicus en met name zijn zevendelige bewerking van Livius, toch begint langzamerhand de Latijnse literatuur meer op de achtergrond te geraken; het Latijn-onderricht wordt dan meer een routine-aangelegenheid, die men gerust aan mindere goden kan overlaten, zodat van nu af aan de Latijnse leerstoel meestal bezet wordt door bekwame rectores gymnasi; pas met de komst van den Graecus Francken in 1877 zal de belangstelling voor de Latijnse letterkunde weer opbloeien.

Naast Drakenborch werkte Duker als Graecus, een Duitser uit Westfalen, die reeds in 1711 de Latiniteit der Romeinse juristen

onderzocht, een onderwerp, dat ook recentelijk nog interesse wekte. Meer lof oogstte hij met zijn conjecturen op Livius en Suetonius en zijn edities van Thucydides en Florus, deze laatste in aansluiting bij Graevius. Ook zijn opvolger Wesseling was uit Westfalen, en wel uit Burg Steinfurt afkomstig, al had hij zijn opleiding in Leiden en Franeker genoten, waar hij onder de indruk van Hemsterhuys was gekomen. Zoals opgemerkt, geeft hij als eerste blijk van een haast uitsluitend historisch gerichte belangstelling en dan vooral voor de geschiedenis van het Joodse volk en van de oudste vooraziatische culturen, alsmede voor het vroege Christendom; zo wordt het begrijpelijk, dat hij langs deze weg ertoe kwam een kritische uitgave van Diodorus Siculus te verzorgen en aan het einde van zijn leven een uitgave van Herodotus. Reeds bij zijn eerste optreden in Utrecht kondigde hij zijn historische gerichtheid aan door te oeren over de oorsprong van de opperheerschappij der pausen: de origine pontificiae dominationis, een goed reformatorische inzet. Niet minder befaamd was zijn grote talenkennis: in zijn boekerij, welke in omvang kon wedijveren met die van Graevius - van beide bestaan gedrukte inventarislijsten - bevonden zich geschriften in alle moderne talen, de scandinavische inbegrepen. Dat verklaart, waarom hij bij uitstek geschikt was om Drakenborch als bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek op te volgen, een functie, welke nog tot in de zestiger jaren van deze eeuw door een classicus bekleed zou worden; maar ook in de U.B. is thans het aanzien der klassieke cultuur volledig verloren gegaan.

Zonder overdrijving mag men stellen, dat Wesselings ambtsperiode niet alleen de Utrechtse universiteit in Europa groot aanzien heeft gebracht, maar ook, dat met zijn heengaan er een open plaats ontstond, welke lange tijd niet meer op waardige wijze vervuld zou worden. Het zou onbillijk zijn, niet even gewag te maken van Wesseling's collega, de Latinist J.F. Reitz, die na een jarenlang rectoraat van de Hieronymusschool in 1748 Drakenborch was opgevolgd, maar die zich op het gebied van het post-klassieke Grieks grote verdiensten verwierf door een door Wesseling begonnen editie van Lucianus te voltooiën; terwijl Drakenborch bij het eerste eeuwfeest der Utrechtse universiteit de feestrede hield, dichtte Reitz een aardig carmen saeculare.

Na de dood van Wesseling in 1764 treedt er een vrijwel totale stilstand in, misschien als gevolg van de algehele politieke malaise in Nederland in deze tijd; deze ongelukkige toestand duurde zeker voort tot 1816, zo al niet tot omstreeks 1836, het tweede eeuwfeest. Zonder onrecht te doen aan de dan fungerende hoogleraren, kan men hen rustig ongenoemd laten, met ~~een~~ uitzondering: Rijklof van Goens. Hij was een wonderkind en kreeg in 1766, 18 jaar oud een buitengewoon professoraat in de vacature Wesseling. In feite was deze opdracht meer een loos gebaar, want zij was het gevolg van een verdeling van taken, welke voor vele jaren een noodlottige uitwerking zou hebben. Want terwijl als opvolgers van Wesseling werden benoemd enerzijds de als classicus onbeduidende Tydeman, die de colleges in het Romeinse recht overnam, anderzijds de zeker niet meer begaafde predikant Segaar het Grieks voor theologen kreeg toebedeeld, bleef er voor Van Goens een minimaal restje literair

geïnteresseerde studenten over, dat zelfs geen onderkomen vond in een literaire faculteit, omdat deze nog niet bestond. Het gevolg was, dat Van Goens meer en meer geabsorbeerd werd door andere, o.a. politieke activiteiten en na enkele jaren zijn ambt opgaf. Toch heeft hij ons nog wel iets te zeggen: zijn dissertatie De cepotaphiis, waarin hij een uiterst actueel onderwerp naar de Oudheid transponeerde, namelijk de gewoonte der Ouden om hun doden in tuinen bij te zetten; actueel, omdat juist in deze tijd in Nederland verzet rees tegen het begraven in kerken en men aandrong op de aanleg van publieke begraafplaatsen⁵. Een ander door Van Goens behandeld onderwerp herinnert ons aan vakgenoten van de eigen tijd met overeenkomstige interesses: Van Goens verdiepte zich in de Oneirocritica, het dromenboek van Artemidorus van Daldis, omdat hij, zoals velen met hem in de 18e eeuw, diens elegante dictie bewonderde en de door Artemidorus beschreven geschiedenissen wilde gebruiken voor een betere interpretatie van het Nieuwe Testament. Van Goens is helaas nooit verder gekomen dan Observationes, een editie heeft hij niet verzorgd.

Hieraan vastknopend is het interessant U attent te maken op soortgelijke, telkens naar voren komende interesses voor dezelfde antieke auteurs en themata; ik noemde U al het Latijn der Romeinse juristen; na de bewerking van Silius Italicus door Drakenborch was het vooral de twintigste eeuwse Latinist Damsté, voorganger van Wagenvoort, die zich jarenlang met de lectuur van deze niet algemeen gewaardeerde epische dichter bezighield; en hoewel Damsté zwelgde in het maken van talloze, vaak overbodige conjecturen, wordt zijn goede naam als tekstcriticus nog altijd met ere genoemd⁶.

Verplaatsen we ons naar 1836, dan zien we, dat er wat de opleiding in het Latijn betreft, nog niet veel verbeterd is. Nadat de Utrechtse universiteit door de Franse overheid tot een école secondaire gedegradeerd was, had ze in 1815 haar oude rechten herkrege*n*, post fata superstes, zoals op een gedenkpenning te lezen stond. Wel werd er nu een literaire faculteit ingericht, waar terstond ijverig van het promotierecht gebruik gemaakt werd; dat de waarde van bepaalde doctoraten ook toen al twijfelachtig was, moge blijken uit het feit, dat de onbetekenende Latinist Van Goudoever, die zelf zijn professoraat verkregen had na eerst Dr. h.c. geworden te zijn, een niet ongebruikelijke procedure in die tijd, in de loop van 39 jaren 52 promoties had! Daarentegen kwam zijn ambtgenoot Van Heusde niet verder dan 21, maar de qualiteit daarvan was aanmerkelijk beter; Van Heusde's gezag en invloed waren ongemeen groot en hoewel zijn wetenschappelijke werk de moderne philologische critiek niet meer kan doorstaan, is het belang daarvan meer gelegen in het zuiver paedagogische, ik zou haast zeggen psychagogische effect van zijn vertogen. Hij heeft zich vrijwel uitsluitend gewijd aan Plato's filosofie, maar hij heeft - de tijd, waarin hij leefde, in aanmerking genomen - het ethische aspect daarvan zo harmonisch verbonden met de Nederlandse christelijke volksaard, dat hij er niet alleen in slaagde het gymnasiale onderwijs naar vorm en inhoud te verheffen, maar ook zijn ideeën bij theologen en politici ingang te doen vinden. Als zodanig is hij een bijzonder invloedrijke en sympathieke persoonlijkheid geweest, die juist

ingezien heeft, dat de klassieke philologie niet los kan staan van maatschappij en vaderland. Terecht gaf men hem de ere naam praeceptor Hollandiae. De veronderstelling ligt voor de hand, dat hij zijn nationale denkbeelden aan Duitse paedagogen ontleend heeft, maar daarvan is mij nergens iets gebleken, integendeel, zijn boeken werden zelfs in het Duits vertaald.

Dankzij het op zijn instigatie vernieuwde gymnasiale onderwijs konden zijn opvolgers, de Graeci Karsten en Van Herwerden, maar indirect ook de latere Latinisten Francken en Van der Vliet een steeds hoger niveau bereiken, omdat de kennis van Latijn en Grieks bij de aankomende studenten aanmerkelijk verbeterde. Aan S. Karsten komt de lof toe, dat hij de philologische acribie weer in ere hersteld heeft zonder aan het philologische ethos van Van Heusde afbreuk te doen; Karstens philologische interesse treedt naar voren in zijn uitgave met commentaar van de fragmenten van Xenophanes, Parmenides en Empedodes, terwijl hij zich later wijdde aan Simplicius' commentaar op Aristoteles' De Caelo; zijn conjecturen op Aeschylus' Agamemnon worden nog door Fraenkel met lof vermeld⁸. Zijn leerling Francken, in Groningen benoemd voor Grieks, hoopte zijn leermeester in Utrecht te kunnen opvolgen, maar de aanbevelingen van Cobet voor de door hem gevormde Van Herwerden wogen zwaarder en zo werd Van Herwerden in 1864 benoemd voor Grieks en Latijn; Francken mocht na 13 jaar het Latijn overnemen, maar wellicht was het hem tot troost, dat Sandys wel aan hem in zijn A History of Classical Scholarship, vol. III (1908) enkele woorden wijdde, maar aan Van Herwerden niet⁹.

Toch heeft laatstgenoemde meer internationale roem geogst dan een van de andere 19e eeuwse classici; na zijn studietijd werkte hij in Franse, Italiaanse en Spaanse musea en bibliotheken om er handschriften te collationeren en inscripties af te schrijven; daardoor kreeg hij een veel bredere kijk op de Europese cultuur en zo behoeft het niet te verbazen, dat hij in zijn inaugurale rede bij de studenten belangstelling poogde te wekken voor de cognitio literarum recentiorum, de kennis der moderne literatuur. Nog bij andere gelegenheden gaf hij blijk van zijn voorkeuren: zonder meer stelde hij Shakespeare als een deus inter homines boven de tragici. Niettemin heeft hij ongemeen veel voor de kritische tekstcorrectie van vrijwel alle Griekse auteurs gedaan, geheel in de traditie van Cobet voortgaande. Vooral de teksten van de Comici, Lysias en Thucydides werden door hem op een betere grondslag gesteld, waarbij hij meer dan Cobet het literaire aspect in het oog hield. Voorts leverde hij metrische vertalingen van Aeschylus' trilogie, terwijl Louis Bouwmeester met zijn gezelschap Sophocles' Oedipus Rex vertolkte in de versie van Van Herwerden; bij voorkeur vertaalde Van Herwerden pas ontdekte stukken Griekse literatuur, zoals Herondas, Timotheus en Menander, om het grote publiek in de gelegenheid te stellen er kennis van te nemen. Zijn internationale contacten heeft hij ongetwijfeld niet alleen aan Cobet, maar ook aan eigen verdiensten te danken gehad. Na zijn aftreden werd deze lijn voortgezet met de benoeming van Vollgraff sr., die een universele belangstelling voor kunst en cultuur paarde aan goede internationale relaties, waardoor hij oog kreeg voor de verbreiding van het

vakgebied tot een rijk gevarieerde "Altertumswissenschaft"; tijdens zijn optreden werd Van Gelder als buitengewoon hoogleraar belast met het onderricht in de Oude Geschiedenis, terwijl hij later de weg opende voor het lectoraat in de klassieke archaeologie van Van Hoorn. Zelf hield hij zich als leerling van Cobet bezig met Griekse tekstkritiek, maar bijzondere aandacht verdient zijn editie, in samenwerking met den Belgischen musicus Gevaert, van de op naam van Aristoteles overgeleverde "Muzikale Problemen".

Slaan we nog een blik op de Latinisten in deze periode: Francken en Damsté kwamen al ter sprake; eerstgenoemde bezorgde een uitgave met commentaar van Lucanus en publiceerde nog op hoge leeftijd Varroniana, laatstgenoemde is vooral bekend geworden door zijn bundels Latijnse gedichten, welke op allerlei actuele zaken en gebeurtenissen inspeelden, zoals radio, voetbal, tabak, thee en de Verkade albums; ook deze Latinist trachtte zo een band met het bedrijf van alle dag te leggen. Tussen Francken en Damsté lag het vrij kortstondig professoraat van Van der Vliet, die niet alleen blijkens zijn tekstcorrecties het Latijn voortreffelijk beheerste, maar ook een wijde belangstelling toonde, variërend van den Grieken criticus Dionysius van Halicarnassus, Apuleius, Christelijke schrijvers tot Petrarca; bovendien gaf hij van zijn veelzijdigheid blijk door als eerste Sanskrit te doceren.

Vollgraff sr. werd in 1917 opgevolgd door zijn zoon Carl Wilhelm Vollgraff, een geleerde van buitengewone begaafdheid en werkkraft; zijn vader stelde hem in staat in Göttingen en Berlijn bij Leo en Wilamowitz te studeren, terwijl hij zich aansluitend drie jaren aan de archaeologie in Griekenland wijdde en daar tevens ingeleid werd in de modernste methodes der epigraphie; steeds bleef hij de studie der archaeologie naast die der philologie beoefenen en als eerste Nederlander deed hij omstreeks 1902-06 opgravingen te Argos. Typerend voor zijn wetenschappelijk ideaal zijn de titels van zijn beide inaugurale redes: "Archeologie en Beschavingsgeschiedenis" en "De Wederontdekking en Wederopbouw der Oudheid". Hij heeft met zijn onderwijs echt school gemaakt: vele leerlingen van hem bestegen later de academische catheder, zoals Hondius, Beyen, Gonda, Stellwag, Kamerbeek, Haspels, Jongkees, Verdenius, Mellink en Drossaert Lulofs en verrichtten ieder op hun eigen terrein baanbrekend werk. Hij was het ook, die in 1936 de rede hield ter viering van het derde eeuwfeest der universiteit; de woorden, waarmee hij zijn rede toen besloot, bezitten ook nu weer een gruwelijke actualiteit: "Ik heb gesproken van tijden van opgang en opbloei. Doch het is niet te loochenen, dat zich in de laatste vijf jaren dreigende wolken aan de gezichtseinder hebben vertoond, ja dat zij thans geheel het zwerk bedekken. Zelfs op een feestdag als deze kan het kwaad dat ons treft niet worden verzwegen. Het ware kleinmoedigen toestand niet te zien gelijk hij is en de waarheid niet te zeggen. De groei der Universiteit is gestuit als gevolg van de nationale inzinking. De Universiteit heeft nu te strijden voor het behoud van hetgeen zij voor staat en volk kan doen".

Vollgraff jr. had alle reden om te hopen op een keer ten goede; wij weten inmiddels, dat het definitieve einde wel zeer nabij is en niemand heeft hoop, dat deze dies mortalitatis nog afgewend kan worden.

Maar wanneer ik U duidelijk genoeg de illustere traditie der klassieke letteren te Utrecht voor ogen gesteld heb, kan ik slechts de hoop uitspreken, dat U met mij diep in Uw hart moge wensen, dat er wegen gevonden zullen worden om de hier verworven schatten aan kennis en ervaring in de beste Utrechtse traditie door te geven aan ons nageslacht.

NOTEN

1. G.W. Kernkamp, De Utrechtsche Universiteit 1636-1936, Utrecht 1936.
2. G.W. Kernkamp, Verslag Prov. Utr. Gen. 1933, p.102.
3. Ibidem, p.109-110.
4. Zou het in dit verband symptomatisch zijn, dat hij bij de overdracht van het rectoraat in 1721 sprak over de vraag: Unde fiat, ut studia humaniora tantopere hodie neglegantur?
5. De Utrechtse begraafplaats Kovelswade met zijn uiterst merkwaardige ronde terrasaanleg dateert van 1830.
6. Zo bijv. L. Haakanson, in Silius Italicus, Kritische und exegetische Bemerkungen, Lund 1976, p.35.
7. Er bestaat een uitvoerige biographie van Van Heusde door zijn neef J.A.C. Rovers (Leiden, 1841), alsmede een studie over zijn filosofische ideeën door A.J. Lakke (Leiden, 1908).
8. Vgl. Fraenkel's commentaar dl. I, p.53.
9. Oorzaak daarvan was ongetwijfeld, dat Van Herwerden toen nog onder de levenden was, maar Francken niet meer.

H.L.W. Nelson

VIJFTIG JAAR KLASSIEKE STUDIËN IN UTRECHT (1934-1984)

Waarde Pyknieten,

In de convocatie staat, dat van mij een voordracht over het "recente verleden" van de Utrechtse klassieke studiën verwacht wordt. "Recent" is een vaag begrip; ik wil het dan ook enigszins concretiseren: de laatste 50 jaar. De reden is, dat ik hiervoor al materiaal bijeengezocht heb: ik moest namelijk gegevens leveren voor een gedenkboek, dat onze universiteit dit jaar zal uitgeven. Vanzelfsprekend zal ik mij niet tot een opsomming van wat Utrechtse gegevens beperken: ik zal mijn best doen Utrecht in een landelijk, waar nodig zelfs in een nog ruimer kader te plaatsen. Daar staat tegenover, dat ik vandaag niet alle door mij verzamelde gegevens zal behandelen - anders wordt mijn verhaal te lang.

Vijftig is een rond getal, zodat ik me nog even moet afvragen, waar ik precies beginnen wil: 1936 is namelijk in de geschiedenis van de Utrechtse klassieke studiën een tamelijk willekeurig jaartal (als we tenminste afzien van het feit, dat de Graecus van die dagen, C.W. Vollgraff, toen rector was en uit dien hoofde, ter herdenking van het 300-jarig bestaan, de feestrede heeft uitgesproken). Het zou misschien meer voor de hand liggen bij 1930 te beginnen - het jaar, waarin de Latinist H. Wagenvoort (1886-1976) in Utrecht hoogleraar werd. Hij is namelijk een man geweest, die veel tot de vernieuwing van de klassieke studiën heeft bijgedragen. Maar als ik een jaartal wil kiezen, dat ook in een landelijk kader geplaatst als een keerpunt in de Nederlandse klassieke studiën mag worden aangemerkt, dan moet ik 1934 als uitgangspunt nemen.

Dat keerpunt is ook vandaag de dag nog gemakkelijk zichtbaar te maken: we behoeven slechts de oude jaargangen van Nederlands meest gezaghebbende klassieke tijdschrift "Mnemosyne" ter hand te nemen. Tot en met het jaar 1933 blijkt Latijn de enige toegelaten voertaal voor dit tijdschrift te zijn geweest; en in verreweg de meeste artikelen van de oude jaargangen is sprake van Griekse en Latijnse tekstkritiek. Ze dragen titels als *Variae lectiones*, *Miscellanea critica*, *Collectanea critica*, *Emendationes Horatianae*, *Quaestiones Xenophontaeae*, *Quaestiunculae Annaeanae* (bedoeld is L. Annaeus Seneca), *Obiter tacta* enz. enz. Het lijkt wel, alsof er sinds de dagen van P. Hofman-Peerlkamp (1786-1865) en C.G. Cobet (1813-1884) in de Nederlandse klassieke wereld alles bij het oude gebleven is. Jaargang 1934 van "Mnemosyne" laat plotseling een grote ommezwaai zien: 1934 wordt dan ook als nr. 1 van een nieuwe serie, series IV, aangekondigd. Voor het eerst verschijnen artikelen, die in een moderne taal (Duits, Frans, Engels, Italiaans) geschreven zijn; naast tekstkritiek komen andere onderwerpen aan de orde -

onderwerpen van literaire of cultuurhistorische aard. Het jaar 1934 lijkt me dan ook een goed uitgangspunt voor mijn geschiedverhaal te zijn.

Het zij me vergund hier een persoonlijke noot aan toe te voegen. In 1934 deed ik namelijk eindexamen aan het stedelijk gymnasium te Arnhem. Weliswaar heb ik de voorbereiding voor mijn kandidaats in Nijmegen ontvangen, voor de voltooiing van mijn doctorale studie echter ben ik naar Utrecht overgestapt. Ik mag dus wel zeggen, dat ik het grootste deel van de te behandelen 50 jaar Utrechtse klassieke studien van dichtbij heb meegemaakt.

Voordat ik verder ga, nog een paar woorden over mijn Arnhemse gymnasiumjaren. Mijn rector en conrector, die beiden classici waren, hadden in Leiden gestudeerd. Beiden waren zij overtuigd van het belang van tekstkritiek. Voor de lectuur van Xenophon's Anabasis moesten mijn klasgenoten en ik gebruik maken van de editie van de bekende Leidse Graecus C.G. Cobet (hoogleraar 1847-1884). In de praefatie van het boek zette de editor uiteen, dat hij zeer veel op het taalgebruik van de overgeleverde tekst had aan te merken; hij had, zo betoogde hij, op honderden plaatsen moeten ingrijpen (Xenophon's taal vertoont inderdaad de weerslag van de opkomst van de Hellenistische koinê). Later is mij gebleken, dat buitenlandse classici graag grapjes over Cobet maakten - zo in de trant van: Cobet kent volgens eigen zeggen beter Attisch dan Xenophon¹.

Toen mijn klasgenoten en ik een jaar later overstapten op de lectuur van Homerus, kregen we een uitgave in handen, die nog veel radicalere kenmerken van tekstkritisch ingrijpen vertoonde; het was de editie van J. van Leeuwen Jzn., leerling en opvolger van Cobet (hoogleraar 1884-1914; hij werd bijgestaan door een tweede editor: M.B. Mendes da Costa). Van Leeuwen had zich tot taak gesteld om een eind te maken aan (wat hij noemde) "al die grilligheden van de textus receptus van Homerus". Hij besloot dan ook een episch Grieks taaleigen te reconstrueren, dat een volmaakt "systematisch" karakter had en publiceerde voor dit doel een boek getiteld "Het taaleigen van Homerus". Met behulp van het zelfgemaakte taaleigen "herschreef" (een ander woord dan "herschreef" zou misplaatst zijn) hij Homerus. Het kwam erop neer, dat hij praktisch elk vers veranderde; als een vers om metrische redenen moeilijk reconstrueerbaar bleek, verwees hij het als "onecht" naar een voetnoot. Het zal mijn toevoorders niet verbazen, als ik meedeel, dat ik, toen ik als eerstejaars student een textus receptus van Homerus in handen kreeg, bij de lectuur grote moeilijkheden ondervond.

Zoveel over mijn gymnasiale herinneringen en de oude tekstkritiek. Om elk misverstand te voorkomen wil ik er nog aan toevoegen, dat de naderhand gedane ontdekking dat de wetenschappelijke opvattingen van mijn leermeesters zeer aanvechtbaar waren geweest, geen afbreuk heeft gedaan aan de waardering, die ik voor hen koesterde. Integendeel, mijn rector en conrector waren enthousiaste docenten: aan hen heb ik te danken, dat ik klassieke talen ben gaan studeren.

Nu terug naar de universiteit. Ik noemde zoeven al de naam Wagenvoort - de naam van de Latinist, die in 1930 in Utrecht P.H. Damsté opvolgde. Men kan zonder overdrijving zeggen, dat hij een van

degenen geweest is, die de vernieuwing van de Nederlandse klassieke studiën sterk hebben bevorderd. Zijn komst bracht om te beginnen in Utrecht zelf een grote verandering teweeg. De Latijnse teksten werden door hem niet meer uitsluitend, ja zelfs niet meer in de eerste plaats, als oefenstukken voor het aanleren van tekstkritiek (tekstvarianten, emendaties, conjecturen, transposities, athetesen enz. enz.) behandeld. Veel belangrijker was voor hem de vraag, in hoeverre de tekst documentatie van geestelijke stromingen in de Oudheid opleverde. Kortom: de studie van ideeëngeschiedenis stond bij hem op de voorgrond; in de loop der jaren spitste dit zich steeds meer toe op studie van antieke religieuze stromingen. Met graagte zocht Wagenvoort naar "survivals" van oeroude Romeinse religieuze opvattingen en rituelen. Zelfs bij dichters als Vergilius en Horatius, vroeger met een soort klassiek aureool omringd, ontdekte hij "primitivismen".

Maar niet alleen in Utrecht, ook in landelijk verband heeft Wagenvoort veel tot een vernieuwde aanpak van de klassieke studiën bijgedragen. Hij werd voor het bereiken van dit doel door enige medestanders gesteund, in de eerste plaats door de Amsterdamse filosoof (van huis uit classicus) H.J. Pos (1898-1955); verder dienen in dit verband twee Leidse classici te worden genoemd, de Graecus B.A. van Groningen, (geb. 1894, hoogleraar 1929-1964) en de Latinist F. Muller Jzn.². Wagenvoort en de drie genoemde medestanders beschouwden vooral studieconferenties als een geschikt forum om aan studenten en andere belangstellenden de nieuwe inzichten over het karakter en de ontwikkelingsgang van de antieke beschaving door te geven. In dit verband moeten de in de dertiger jaren voor het eerst georganiseerde "Mnemosynedagen" worden genoemd. Niet minder belangrijk waren de klassieke studieconferenties, die in de "Internationale School voor Wijsbegeerte" in Amersfoort werden gehouden. Ook buitenlandse geleerden, met name Duitsers, werden uitgenodigd om in Amersfoort voordrachten te houden (de Duitsers vervingen in die tijd de term "klassische Philologie" door de veel meer omvattende benaming "Altertumswissenschaft"). Men sprak op deze conferenties niet meer over de grammaticale correctheid, maar over de geestelijke achtergrond van teksten - het was "die Entdeckung des Geistes", zoals B. Snell (Hamburg), één van de regelmatige gasten in Amersfoort, het formuleerde³.

Voor het gevoel van traditionele vakgenoten in den lande overschreden classici als Wagenvoort de grenzen van de aloude filologie en kwamen zij op het terrein van de historici terecht. Wagenvoort behandelde dan ook dikwijls onderwerpen⁴, die verwantschap vertoonden met wat op de colleges van de oudhistoricus H. Bolkestein ter sprake kwam (1877-1942; sinds 1915 hoogleraar te Utrecht). Bolkestein vertoonde weliswaar in de eerste plaats belangstelling voor de sociale geschiedenis; maar daarnaast hield hij zich regelmatig met religieuze denkbeelden en praktijken van de antieke mens - met name van de antieke Griek - bezig. Hij sprak bij voorkeur over de "religiositeit van de gewone man". Wat Bolkestein's studie van de sociale geschiedenis betreft, dient nog te worden vermeld, dat deze niet losstond van zijn politieke gezindheid: hij was een overtuigd sociaal-demokraat. Het bekendste

van zijn hand verschenen boek droeg de titel 'Die Wohltätigkeit und Armenpflege im vorchristlichen Altertum' (Utrecht, Oosthoek, 1939).

Een geheel andere man was de - al in het begin van mijn voordracht genoemde - Utrechtse Graecus C.W. Vollgraff (1876-1967; sinds 1916 hoogleraar, emeritus in 1946). Hij was een filoloog van het oude stempel, hetgeen evenwel niet betekende, dat hij aanhanger van de denkbeelden van de eerder genoemde Leidenaren Cobet en Van Leeuwen was. Verre van dien! Vollgraff stelde zich tegenover hen zeer kritisch en zeer onafhankelijk op. Als hij Homerus behandelde, maakte hij graag enige ironische opmerkingen over wat hij Van Leeuwen's "uitvinding" noemde (waarmee hij uiteraard diens zelfverzonnen episch dialect bedoelde). Maar dit nam niet weg, dat ook bij Vollgraff het kritische apparaat onder de tekst het piëce de résistance van de leatuurcolleges vormde. Varianten in de overlevering werden met grote acribie onderzocht; scherpzinnige emendaties van corrupte plaatsen waren het voornaamste doel. Veel aandacht werd verder aan de paleografie besteed. De toehoorders kregen soms de indruk, dat Vollgraff geesteswetenschappelijke beschouwingen met opzet uit de weg ging: blijkbaar vond hij ze te "subjectief", te weinig "wetenschappelijk". Weliswaar overschreed ook hij, buiten het onderwijs om, wel de grenzen van zijn discipline en hield zich met archeologie bezig (hij leidde o.a. opgravingen op het Domplein, 1934-38); maar op de colleges merkten we hier weinig van. Hoogstens bij het lezen van Griekse inscripties kwam de archeologie een enkele keer om de hoek kijken. Het maken van scripties vond Vollgraff een onserieuze bezigheid: de studenten konden beter wachten, totdat zij doctoraal-examen hadden afgelegd; daarna konden zij aan een proefschrift beginnen.

Zoveel over de vooroorlogse tijd; nu een paar feiten uit de oorlogsjaren. In de eerste plaats de gevolgen van de sluiting van de Leidse universiteit op 27 november 1940. Vele Leidse studenten - onder hen ook vele classici - zochten daarop hun toevlucht in Utrecht. Zij volgden er niet alleen colleges, maar legden er ook tentamens en examens af; sommigen van hen zijn er zelfs gepromoveerd. Op 24 juli 1942 stierf Bolkestein; de spoedig daarna zich opstapelende problemen van onze universiteit verhinderden, dat nog tijdens de oorlog een herbezetting tot stand kwam. Wel kwamen daarentegen in 1942 nog benoemingen af, die al eerder waren voorbereid: daaronder waren er, die voor de toekomst van de Utrechtse klassieke sector van belang waren. Het privaatschap vulgair- en middeleeuws Latijn van Christine Mohrmann werd in een lectoraat omgezet (voorlopig echter slechts een "half" lectoraat); het extraordinariaat Sanskrit van J. Gonda werd een ordinariaat. Behalve Sanskrit doceerde Gonda ook Indoeuropese taalwetenschap; uit dien hoofde heeft hij een niet onbelangrijk aandeel in de opleiding van Utrechtse klassieke studenten gehad.

Het evenement, waaraan Nederlandse classici, die de oorlog hebben meegemaakt, graag terugdenken, is de studieconferentie, die in 1942 in het Maarten - Maartenhuis in Doorn is gehouden. Vooral de docenten en studenten uit Utrecht, Leiden en Nijmegen waren sterk vertegenwoordigd; men had het gevoel in barre tijden weer "onder elkaar" te zijn. De voordrachten ademen dezelfde geest als die, die

men van vooroorlogse studieconferenties gewend was; uiteraard ontbraken deze keer de buitenlandse gasten. In april van het volgende jaar (1943) werd, als reactie op de weigering om de zgn. "loyaliteitsverklaring" te tekenen, de Utrechtse universiteit door de Duitse bezetter gesloten. Hetzelfde gebeurde met de overige universiteiten; ook de Nederlandse klassieke studiën hielden op te bestaan.

Na afloop van de oorlog werden heropening van de universiteiten en herbezetting van de opengevallen plaatsen vanzelfsprekend als de meest dringende taken beschouwd; maar al spoedig was er ook sprake van uitbreiding. In de Utrechtse klassieke sector vonden allerlei benoemingen plaats: al terstond in 1946 die van de oudhistoricus J.H. Thiel (tot 1966), nog in hetzelfde jaar die van Cornelia J. de Vogel (antieke en middeleeuwse wijsbegeerte, tot 1974). In 1947 volgde de benoeming van de Graecus W.J. Verdenius (tot 1978), in 1951 die van de archeoloog J.H. Jongkees (opvolger van G. van Hoorn; Jongkees was aanvankelijk extraordinarius, sinds 1956 ordinarius; hij was oprichter van het archeologische instituut, Domplein 24; zijn sterfjaar was 1967). In 1953 tenslotte werd ik benoemd tot lector vulgair en middeleeuws Latijn (opvolging van Christine Mohrmann; het lectorschap duurde tot 1957).

De contacten met het buitenland werden vanzelfsprekend ook hervat, en wel op veel grotere schaal dan voor de oorlog. De Angelsaksische landen domineerden nu. Wat de contacten met de overige landen betreft, stond aanvankelijk Zwitserland voorop: dit door de oorlog gespaarde land nodigde vlak na de oorlog talrijke Nederlandse universitaire docenten - waaronder velen uit Utrecht - uit om weer op verhaal te komen. Verder kunnen in dit verband België, Frankrijk en Zweden worden genoemd; zelfs met verscheidene Duitse geleerden werden de contacten hersteld (B. Snell bijvoorbeeld werd al gauw weer uitgenodigd om deel te nemen aan de Amersfoortse studieconferenties). Voordrachten van buitenlandse geleerden waren in Utrecht geen zeldzaamheid meer; uiteraard bevonden zich onder hun gehoor meestal ook studenten.

Als we de naoorlogse positie van de klassieke studiën in wereldwijd verband bezien, moeten we constateren, dat er in die tijd van een grote uitbreiding sprake is geweest. In West-Europa, de Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland nam het aantal klassieke instituten en het aantal beoefenaars van ons vak zeer sterk toe. Voor een deel hing dit samen met het oprichten van nieuwe universiteiten, voor een deel ook met de uitbreiding van wetenschappelijke staven van reeds bestaande instituten. Een zeer aanzienlijke toename van de productie van vakliteratuur was het gevolg van dit alles.

Het is - dat zullen mijn toehoorders begrijpen - niet gemakkelijk om in een paar woorden het karakter en de gerichtheid van de naoorlogse klassieke wetenschappelijke productie te omschrijven. Ik zou, als ik een poging in die richting moet doen, om te beginnen op de indrukwekkende vermeerdering van de materiële documentatie van de Oudheid willen wijzen. Er verschenen tal van corpora op het gebied van archeologie, numismatiek, epigrafie, paleografie, papyrologie, tekstoverlevering enz. enz., daarnaast vele nieuwe handboeken, die

het achterhalen van de documentatie sterk vergemakkelijkten. Verder kwamen talrijke gespecialiseerde encyclopedieën, lexica en monografieën tot stand, ook werden vele gespecialiseerde nieuwe tijdschriften uitgegeven. De sterk verbeterde toegankelijkheid van het materiaal stelde de onderzoeker niet alleen in staat om exactere gegevens omtrent historische gebeurtenissen en maatschappelijke instellingen te vergaren, maar ook om een solider fundament voor nadere studie van filosofische, religieuze, literaire, artistieke, juridische en andere intellectualistische ideeën te verkrijgen⁵. De materiële vermeerdering van kennis had ook een zekere verschuiving van de belangstelling tot gevolg. Tot aan de Tweede Wereldoorlog had het zwaartepunt van de Griekstalige en Latijnstalige studiën - ook in een land als Duitsland - in de klassieke tijdperken gelegen (het perikleïsche en begin-vierde-eeuwse Athene; het ciceroniaanse en augusteïsche Rome). Daarmee wil ik niet beweren, dat aan latere tijdvakken in het geheel geen aandacht geschonken werd - dat zou apert onjuist zijn -, maar toch zou men het globaliter zo kunnen samenvatten, dat voor een gemiddelde vooroorlogse classicus het beeld van de antieke wereld vager werd, naarmate hij zich verder van de beide klassieke perioden verwijderde. Door de naoorlogse generatie classici werd op veel grotere schaal dan voorheen aandacht aan de postklassieke Oudheid geschonken - met name aan de Romeinse keizertijd, niet te vergeten de late Keizertijd, en aan het voortleven van de antieke beschaving in Middeleeuwen en Renaissance. Men is tot op de huidige dag bezig deze lacune op te vullen en we moeten constateren, dat deze taak bij lange nog niet voltooid is⁶.

Verder zou ik erop willen wijzen, dat er in de naoorlogse tijd ook meer dan voorheen sprake is geweest van beïnvloeding door andere, niet tot ons vakgebied behorende, wetenschappen. Niet zelden droeg dit bij tot vernieuwing van de methodische aanpak. Ik noem als voorbeeld de sociologie, die voor het onderzoek van oudhistorici van belang is geweest. En bovenal moet ik in dit verband de linguïstiek en de literatuurwetenschap noemen. Vanzelfsprekend zijn niet alle nieuwe stromingen, die zich in deze disciplines voordeden, voor de klassieke studiën vruchtbaar gebleken. De invloed van bijvoorbeeld de transformationeel-generatieve grammatica is uiterst marginaal, zo niet nonexistent, geweest: de klassieke filoloog is geïnteresseerd in de bestudering van Grieks en Latijns taalkundig feitenmateriaal en niet in theoretische bespiegelingen over dieptestructuren. En als een classicus zich op het gebied van de literatuurwetenschap begeeft, voelt hij zich vaak overrompeld door de hoeveelheid elkaar bestrijdende stromingen. Daaronder zijn er verscheidene, die voor hem van weinig nut zijn. Ik noem als voorbeeld de zgn. "tekstgrammatica". De beoefenaars van dit soort literatuurwetenschap leggen zich erop toe om voor elk type tekststructuur een abstracte vakterm annex wiskundeachtig afkortingssymbool te bedenken. Geen enkele ode van Horatius wordt er begrijpelijker door, zelfs geen enkele versregel⁷.

Maar er zijn ook vormen van taalkunde en literatuurwetenschap aan te wijzen, die voor ons vak van groot nut zijn geweest. Ik behoef slechts te verwijzen naar de historische taalkunde (waarbij moet worden opgemerkt, dat de moderne historische taalwetenschap veel meer

omvat dan wat vroeger "historische grammatica" werd genoemd): aan haar hebben we de opzienbarende ontcijfering van het Myceens te danken gehad. Dankzij de historische taalkunde heeft ook de ontcijfering van de Italische en Praeitalische dialecten en van het Etruscisch grote vorderingen gemaakt. Wat de literatuurwetenschap betreft, kan op de invloed van de Angelsaksische school van het "New Criticism" worden gewezen. De door haar gepropageerde methode van "close reading" heeft, nadat ze van haar al te dogmatische elementen was ontdaan, zeer veel tot het ontstaan van een nieuw type klassieke tekstcommentaren bijgedragen⁸. Verder heeft, zoals te verwachten, de vergelijkende literatuurwetenschap een grote aantrekkingskracht op classici uitgeoefend⁹.

Maar nu terug naar de naoorlogse situatie in de Utrechtse klassieke sector. Het werd er steeds lastiger om de stroom van nieuwe publicaties bij te houden. De Utrechtse classici beschikten niet over een eigen instituut en evenmin over middelen om een eigen vakbibliotheek op te bouwen. Aanwezig was, als erfenis uit de vooroorlogse tijd, slechts een kleine handbibliotheek, gehuisvest in een onder beheer van de Universiteitsbibliotheek staande leeszaal. Ze bevatte een aantal voor tentamina benodigde studieboeken en naslagwerken - voor een groot deel verouderd. Verder stond er de zgn. "Fraenkeliana", een langgeleden aangekochte particuliere bibliotheek, voor het merendeel boeken, die uit de vorige eeuw dateerden - een in historisch opzicht uiterst interessante collectie, maar ongeschikt voor modern onderzoek.

Tegen het einde van de vijftiger jaren werden dan ook stappen ondernomen om tot oprichting van een klassiek instituut te geraken. Met name gebeurde dit door Verdenius en mijzelf (ik was intussen, 1957, van het middeleeuwse en vulgaire naar het klassieke Latijn overgestapt, als opvolger van Wagenvoort). Bij de curatoren vonden we ten aanzien van onze plannen geen moeilijkheden: zij waren graag bereid steun te verlenen (met name noem ik in dit verband de toenmalige secretaris van Curatoren, F.J.A. des Tombe). Veel lastiger was het onze collega Thiel te overtuigen. Hij was een geleerde van de oude traditie: een professor behoorde volgens hem thuis op zijn eigen studeerkamer te zitten; de boeken en tijdschriften, die hij nodig had, moest hij "niet van belastinggeld maar met geld uit zijn eigen portemonnaie" kopen. Ook vreesde Thiel uit hoofde van anciënniteit "directeur" van zo'n instituut te moeten worden en met een "papierwinkel" te worden opgescheept - allemaal nadelig voor eigen studie en eigen onderzoek (zijn beduchtheid was overigens niet helemaal ongegrond). Na enig heen en weer praten hebben we Thiel tenslotte toch tot medewerking weten over te halen. Met hulp van Curatoren werd in 1958 en 1959 het pand Drift 29 voor de huisvesting van het instituut geschikt gemaakt; Verdenius werd directeur. Uiteraard heeft het nog verscheidene jaren gekost, aler de inrichting van de instituutsbibliotheek zover gevorderd was, dat ze aan moderne eisen voor studie en onderzoek voldeed; maar uiteindelijk is dit doel bereikt. Er waren aanvankelijk drie afdelingen: Grieks, Latijn en oude geschiedenis (de laatstgenoemde afdeling sinds 1969 onder leiding van H.T. Wallinga, opvolger van Thiel). Ten gevolge van een herindeling van de vakgroepen verhuisde

de oude geschiedenis in 1980 naar het historische instituut in de Uithof (een door vele classici betreunde maatregel).

De oprichting van het klassieke instituut was in het kader van de ontwikkelingsgeschiedenis van de Letterenfaculteit geen op zichzelf staand feit. In dezelfde periode kwam, in verband met de grote uitbreiding van de sector moderne talen, een hele reeks nieuwe instituten tot stand. Voor de oorlog werd in Utrecht slechts één moderne taal op universitair niveau onderwezen, het Nederlands. In de oorlog werd op aandrang van de bezetter Duits eraan toegevoegd. Pas na de bevrijding kwam de moderne talenstudie echt op gang: er kwamen achtereenvolgens professoraten en lectoraten bij voor Spaans, Frans, Italiaans, Portugees, Engels, Skandinavisch, Russisch enz. (het streven was de Romaanse, Germaanse en Slavische talen zo compleet mogelijk in huis te halen). Bovendien kwamen er leerstoelen voor taalkunde en literatuurwetenschap tot stand. Voor al deze disciplines werden instituten opgericht.

De aantallen klassieke studenten, die ons instituut bevolkten, fluctueerden. Aanvankelijk kwamen er gemiddeld 15 tot 20 eerstejaars aan. Na invoering van de Mammoetwet (1962), die door velen als nadelig voor het gymnasiale onderwijs werd beschouwd, trad er een daling in, eind zestiger jaren tot om en nabij de 10. Halverwege de zeventiger jaren stegen de aantallen, zelfs tot over de 20, een enkele keer tot in de buurt van de 30. Blijkbaar hing de studiekeuze toen van andere overwegingen dan die van toekomstperspectieven af. Later bleken overigens deze perspectieven nogal mee te vallen; dankzij de magere opkomst in de voorafgaande jaren slaagde vrijwel iedereen erin een werkring te vinden. Zelfs nu nog bereiken mij berichten, dat er in ons land een tekort aan leraren klassieke talen bestaat.

Wat de studentenrevolte van de jaren '68 en '69 betreft, vallen er, als we ons tot de Utrechtse klassieke sector beperken, weliswaar geen schokkende gebeurtenissen te vermelden (ons instituut is bijvoorbeeld, in tegenstelling tot vele andere universitaire panden, nooit doelwit van een bezetting geweest), toch zijn de beroeringen niet helemaal ongemerkt aan ons voorbijgegaan. Er was een - niet erg grote, maar toch bijzonder actieve - groep (waaronder de toenmalige Pnyxbestuurders), die onder invloed van de geschriften van filosofen van de Frankfurter School (Horkheimer, Adorno en Marcuse) en verder van de literatuurwetenschapper Lukács ijverde voor wat een "alternatieve koers" genoemd werd. Het was een soort mengsel van Marxisme en Collectivisme. Op bestuurlijk gebied bepleitte de actiegroep invoering van het "one man one vote" - systeem: het zou mogelijk moeten zijn om professoren en medewerkers, die aan de alternatieve koers niet wilden meedoen, bij meerderheid van stemmen van het instituuts-"collectief" af te zetten - bij voorkeur met onmiddellijke ingang. Ook was deze groep voorstander van afschaffing van alle tentamens en examens (deze werkten alleen maar "frustraties" in de hand). Ten aanzien van het studieprogramma bepleitte de actiegroep invoering van het criterium "maatschappelijke relevantie". Dat kwam hierop neer, dat bij de behandeling van Griekse en Latijnse auteurs telkens de vraag aan de orde gesteld moest worden, of zij al dan niet bijdroegen tot

vestiging van een "klasseloze maatschappij". Een dichter als Vergilius scoorde - om een voorbeeld te noemen - bij de actievoerders zeer laag: hij werd door hen als een "reactionaire" figuur, een propagandist van het "establishment" van keizer Augustus beschouwd. Bij ons docenten was, zoals te begrijpen, de animo voor inwilliging van deze eisen niet erg groot. Er vonden dan ook een paar stevige discussies plaats. Tegen het einde van 1969 begonnen echter ook de actievoerders zelf het geloof in de realiseerbaarheid van hun eisen te verliezen: het instituut ging weer over tot de orde van de dag¹⁰.

Er deed zich evenwel in de loop van de zeventiger jaren een geheel ander probleem voor: de Griekse en Latijnse leesvaardigheid van de jongerejaars bleek duidelijk achteruit gegaan te zijn. Dit was niet alleen het gevolg van verminderde aantallen lessen, die op gymnasia en andere scholen voor de klassieken werden uitgetrokken, maar ook van een gewijzigde oriëntatie in het onderwijs: de antieke cultuurgeschiedenis, die, zoals we zagen, enige decennia geleden haar intree in het universitaire onderwijs had gedaan, had intussen ook op het middelbare onderwijs een groter beslag gelegd. Dit ging ten koste van de lectuur van teksten in de originele talen. Ook de aan het instampen van de grammatica te besteden tijd werd verminderd. Daar kwam nog bij, dat op de middelbare scholen de grammaticale bestudering van de moderne talen (inclusief het Nederlands) al evenzeer aan grondigheid had ingeboet; de jongerejaars bleken vaak geen routine in zinsontleding en geen kennis van de grammaticale terminologie te hebben. In ons universitaire onderwijs moest in de diverse leemten worden voorzien - een nogal arbeidsintensieve opgave. Dit bracht vanzelfsprekend allerlei wijzingen in het studieprogramma mee. De reducering van de studieduur van 5 op 4 jaar, het gevolg van de in 1982 in werking getreden Wet Tweefasenstructuur, zorgde voor nieuwe problemen.

Het klassieke studieprogramma heeft van oudsher een complex karakter gehad. Dat deel van het programma, dat de eisen voor het (door de Wet Tweefasenstructuur inmiddels afgeschafte) kandidaatsexamen regelde, omvatte 6 verplichte kernvakken: Grieks, Latijn, oude geschiedenis, archeologie, antieke wijsbegeerte en Indoeuropese taalwetenschap. Na het kandidaatsexamen bestond een vrij grote vrijheid van keuze: kandidaten konden zelfs een niet-klassiek vak, bijvoorbeeld Sankrit, in hun doctoraal-pakket opnemen.

De docenten van de 6 kernvakken vormden ook in organisatorisch opzicht een eenheid: de klassieke subfaculteit (de onderverdeling van de Letterenfakulteit in subfaculteiten vond in het begin van de zestiger jaren plaats). Aan deze organisatievorm is helaas in 1970 een einde gemaakt. Toen nl. na afloop van de studentenrevolte en op basis van de daarna afgekondigde Wet Universitaire Bestuurshervorming een nieuwe faculteitsraad gekozen was, besloot deze tot afschaffing van de subfaculteiten (zulks ondanks het feit, dat ook de zojuist genoemde wet in het bestaan van subfaculteiten voorzag). In het nieuwe faculteitsreglement, dat vervolgens werd opgesteld, kwamen alleen vakgroepen voor. Elke vakgroep leidde voortaan een min of meer autonoom bestaan, los van de overige. Voor de klassieke talen was deze ontwikkeling uiterst

nadelig: de subfaculteit viel in een aantal kleine eenheden uiteen - om het precies te zeggen, 5 kleine eenheden: alleen Grieks en Latijn bleven continu aan elkaar gekoppeld. De positie van het vak werd daardoor zeer verzwakt (het instituut voor antieke wijsbegeerte, één van de vijf, werd overigens geheel aan het beheer van de Letterenfaculteit onttrokken en overgeheveld naar de Centrale Interfaculteit).

Zoals uit hetgeen zojuist gezegd is blijkt, heeft de klassieke subfaculteit alleen docenten omvat, die in één van de op de klassieke Oudheid georiënteerde disciplines onderwijs gaven. Het instituut voor vulgair- en middeleeuws Latijn (in de wandeling kortweg Laatlatijn) heeft nooit tot de klassieke subfaculteit behoord. Het werd namelijk in meerderheid door niet-klassieke studenten bevolkt; het vulgaire Latijn werd aan studenten in de Romaanse talen onderwezen (met nadruk op het Protoromaanse karakter van het vulgaire Latijn), het middeleeuwse Latijn aan studenten in de mediëvistiek. De oprichting van het Laatlatijnse is overigens van oudere datum dan die van het klassieke instituut: ze vond plaats in de jaren, dat ikzelf lector in vulgair- en middeleeuws Latijn was, 1953-57 (het was aanvankelijk gehuisvest in het pand Drift 9, en nog tijdens mijn lectoraat verplaatst naar Herenstraat 34). Door J. Engels, die mij in 1958 opvolgde, werd de opbouw van de instituutsbibliotheek voortgezet. Dankzij zijn goede zorgen is het Laatlatijnse instituut één van de best geoutilleerde plaatsen voor het verrichten van mediëvistisch onderzoek geworden (het instituut verhuisde naar Maliestraat 7; Engels was aanvankelijk lector, sinds 1963 ordinarius; hij overleed in 1975; na een vrij lange interimperiode werd in 1980 A.P. Orbán zijn opvolger). De belangstelling van Engels ging vooral naar het middeleeuwse Latijn uit; voor het onderwijs in het vulgaire Latijn trok hij in 1967 een medewerker aan, G.J.J. Walstra (lector in 1970).

Al in een vrij vroeg stadium - tweede helft van de zestiger jaren - werden op het klassieke instituut plannen beraamd voor een uitbreiding van de scala van Griekse en Latijnse studiën. Het klassieke Grieks zou met Byzantijns en modern Grieks, het klassieke Latijn met Humanistenlatijn worden aangevuld (kortweg ook Neolatijn genoemd; het was uiteraard de bedoeling, dat het Neolatijn in chronologisch opzicht bij het middeleeuwse Latijn zou aansluiten). Voor het postklassieke Grieks werd W.F. Bakker als medewerker aangetrokken. Laatstgenoemde heeft tijdens zijn verblijf in Utrecht o.a. het initiatief tot opbouw van een Byzantijnse en een Nieuwgriekse boekerij genomen. Toen hij echter in 1972 in Amsterdam tot hoogleraar werd benoemd, kregen wij van onze faculteit geen toestemming meer om zijn post te continueren. Het lot van de door Bakker achtergelaten Byzantijnse en Nieuwgriekse bibliotheek bleef lange tijd onbeslist; tenslotte werd ze door de Universiteitsbibliotheek overgenomen.

De uitbreiding van het Latijn vond ongeveer gelijktijdig met die van het Grieks plaats: er werd een begin gemaakt met de opbouw van een Neolatijnse bibliotheek. Twee van mijn promovendi hebben zelfs een Neolatijns onderwerp voor hun proefschrift gekozen; binnenkort zal een derde Neolatijnse promotie plaatsvinden. Tot een

zelfstandige afdeling heeft het Neolatijn niet kunnen uitgroeien; de boekerij is van bescheiden omvang gebleven. Een van de factoren, die uitbreiding in de weg stonden, was de geringe personele bezetting van het klassieke instituut: aanvankelijk hadden de Graecus en Latinist ieder slechts één medewerker, in de loop van de zeventiger kwam er - o.a. als gevolg van het toegenomen aantal studenten - een tweede medewerker bij.

Het jaar 1982 bracht, tamelijk abrupt, slecht nieuws voor het Utrechtse klassieke instituut. In de eerste helft van het jaar waren er nog activiteiten, die hoopvolle perspectieven leken te bieden: in het kader van het faculteitsbesluit om vakgroepen te "clusteren" zou het instituut moeten verhuizen naar een ander pand, Trans 14. Op hetzelfde adres zouden ook Laatlatijn en archeologie onderdak krijgen (het archeologische instituut had sinds 1968 onder leiding van J.W. Salomonson gestaan; daarnaast Clasina Isings, sinds 1971 lector). Aan de samenbrenging onder één dak van 3 disciplines met veel onderlinge raakvlakken waren voordelen verbonden: ze bevorderde de contacten en vergemakkelijkte de raadpleging van boeken en tijdschriften. Het nieuw te betrekken pand was bovendien groot genoeg om aan de archeologen allerlei extra's te bieden: een museum (inclusief tentoonstellingsruimte), een schervenpracticum, een depôt voor vondstenmateriaal en een foto-atelier. In de zomer van 1982 kreeg de overplaatsing van de instituten naar Trans 14 haar beslag.

De inrichting van de nieuwe behuizing was echter nauwelijks voltooid, of wij vernamen geruchten, dat ons faculteitsbestuur plannen beraamde om tot een drastische inkrimping van de faculteit te geraken - geruchten, die spoedig werden bewaarheid. In de maand september van hetzelfde jaar publiceerde het bestuur een rapport ("reorganisatie van onderwijs en onderzoek"), dat veel opschudding verwekte. Uit het rapport bleek namelijk, dat het bestuur, vooruitlopend op eventueel door de regering te treffen maatregelen, een eigen bezuinigingsplan had ontworpen: liefst 13 studierichtingen moeten worden afgestoten. Het betrof, zo werd al gauw duidelijk, louter kleine en middelgrote afstudeerrichtingen; klassieke talen en archeologie behoorden er ook bij. Er volgden, in afwachting van het landelijke interuniversitaire overleg en van de uiteindelijke beslissing door de Minister van Onderwijs, maanden van grote onzekerheid. Toen in maart van het volgende jaar (1983) het rapport van de landelijke Taakverdelingscommissie Wetenschappelijk Onderwijs verscheen, bleek, dat deze commissie de voorstellen van de Utrechtse Letterenfaculteit weliswaar op enkele punten had gemitigeerd (o.a. Italiaans mocht behouden blijven); maar toch was het eindresultaat een flinke aderlating. Van de bezuinigingen in de sector Letteren zou, landelijk gezien, 45% voor rekening van Utrecht komen (de resterende 55% werden onder de overige 5 universiteiten verdeeld). Ook voor ons klassici was het eindresultaat teleurstellend: het voorstel archeologie op te heffen bleef gehandhaafd, voor Grieks en Latijn werd, na toepassing van inkrimpingen, een samenwerkingsverband met Nijmegen voorgesteld. Het wachten was toen op de beslissing van de minister. Deze kwam spoedig - voor de Utrechtse klassieke sector bracht ze verdere teleurstelling: de klassieke studierichting werd opgeheven, er zou slechts een

‘voorziening’ van Grieks en Latijn blijven voortbestaan (over het ‘samenwerkingsverband met Nijmegen’ werd niet meer gerept).

Als we achteraf het door het Utrechtse faculteitsbestuur in de jaren 1982 en ‘83 gevoerde beleid nog eens overzien, moeten we constateren, dat dit op onjuiste premissen gebaseerd geweest is. Het besluit om, vooruitlopend op maatregelen van de minister, alvast een drastisch eigen bezuinigingsplan te lanceren, heeft niet in het voordeel, maar juist zeer in het nadeel van Utrecht gewerkt. Aan de Utrechtse Letterenfaculteit is daardoor zware - en helaas ook onnodige - schade toegebracht.

Uiteraard hebben we ons destijds afgevraagd, hoe het te verklaren is, dat het voorstel van het faculteitsbestuur om de klassieke studiën in Utrecht op te heffen de faculteitsraad kon passeren. Weliswaar gingen zowel binnen als buiten de faculteitsraad stemmen op, die voor het behoud van het vak pleitten; maar ze vormden slechts een minderheid. Wat ons opviel, was dat in dezelfde septembermaand 1982, waarin ons classici de opheffing werd aangekondigd, in de landelijke dagbladen een advertentie verscheen, waarin de Utrechtse Letterenfaculteit sollicitanten opriep voor een nieuw in te stellen docentschap voor zgn. "vrouwenstudies". Enige tijd later lazen we in ons instituut een aankondiging, dat er een collegecyclus gegeven zou worden over het thema "vrouwelijke subversiviteit" (of deelnemers ook een tentamen in dit nieuwe vak konden afleggen, stond er niet bij). Het was duidelijk: vrouwenstudies liggen op het ogenblik goed in de markt; zelfs in tijden van bezuiniging breiden ze zich uit. Hetzelfde geldt voor een vak als homostudies¹¹. Klassieke talen liggen in Nederland niet meer zo goed in de markt. Mogelijk bestaat er ook verband met het feit, dat de positie van het gymnasium, één van de grootste afnemers van klassiek opgeleide studenten, sinds geruime tijd omstreken is. Zoals mijn toehoorders weten, zijn er invloedrijke groeperingen in ons land, die het gymnasium verwijten een "elitair" schooltype te zijn, een obstakel op weg naar egalisering van ons onderwijsbestel. Deze groeperingen zijn voorstanders van een schooltype, waarin aan het bijbrengen van "maatschappelijke vaardigheden" (lessen in gedragskunde, koken enz.) een zekere prioriteit wordt toegekend; de "cognitieve" vakken daarentegen - daartoe behoren o.a. Grieks en Latijn - dienen volgens hen meer naar de achtergrond te verhuizen, voor een deel zelfs helemaal te worden afgeschaft (onder Grieks en Latijn versta ik vanzelfsprekend echte talenstudie, niet alleen een scheutje "cultuurgeschiedenis"). Zolang de situatie zo blijft, zullen de klassieke studiën - en daarnaast ook andere historische en literaire studiën - het in ons land moeilijk hebben en gevaar lopen verder te worden ingekrompen¹².

De minister heeft, zoals ik al memoreerde, bepaald, dat er in Utrecht een ‘voorziening’ voor Latijn en Grieks moet blijven. ‘Voorziening’ is uiteraard een vaag begrip; wel is duidelijk, dat het een sterke afslanking impliceert. Hoe deze tot stand zal komen, moet nog blijken; natuurlijk verloop zal er ook toe bijdragen (o.a. mijn emeritaat 1984; benoeming van de Graecus Kessels in Nijmegen 1985). Uit wat tot nog toe van de voornemens van de faculteit bekend geworden is, menen we te kunnen opmaken, dat voor de toekomst een

staf van twee medewerkers gepland is, één voor Grieks en één voor Latijn. Een andere kwestie is het lot van de Griekse en Latijnse bibliotheek: zullen er in de toekomst voldoende middelen beschikbaar gesteld worden om deze op peil te houden? We weten het niet.

Mijn terugblik moet helaas in mineur eindigen. Voorzover ik weet, bestaat er in heel West-Europa, de Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland geen tweede Letterenfaculteit van enige importantie, die een klassieke afdeling mist. Wereldwijd bezien is de wetenschappelijke productie op het gebied van zowel de Griekse en Latijnse taal- en letterkunde als van de overige disciplines, die zich met de antieke beschaving bezighouden, nog steeds omvangrijk. Ze is - als mijn toevoorders mij toestaan een vergelijking te maken - aanzienlijk veel groter dan die op het gebied van het Nederlands (waarmee ik vanzelfsprekend niet bedoel iets ten nadele van de productiviteit van de beoefenaars van de Neerlandistiek te zeggen). We behoeven derhalve niet beducht te zijn, dat op onze aardbol de klassieke studiën spoedig zullen uitsterven. Des te teleurstellender is het, dat juist de Utrechtse universiteit - ook landelijk bezien - in dit opzicht een uitzonderingspositie inneemt. Hierbij dient nog te worden aangetekend, dat onze universiteit, thans 350 jaar oud, een lange traditie van Griekse en Latijnse studiën heeft gekend. Er kan weliswaar op worden gewezen, dat er dankzij de door de minister toegekende "voorziening" ook na 1986 in Utrecht nog Griekse en Latijnse letteren zullen worden bestudeerd; het feit echter, dat er geen nieuwe generaties hoofdvakkers meer in de klassieke disciplines mogen worden opgeleid, betekent een blijvend verlies.

NOTEN

1. Als gymnasiast kocht ik W. Kroll, "Geschichte der klassischen Philologie", Sammlung Goeschen Nr. 367, Berlijn 1919. Op blz. 104 las ik: "Cobet ... hat durch den Glauben, den reinen Attizismus gepachtet zu haben und attische wie nicht-attische Schriftsteller über diesen Leisten schlagen zu müssen, und durch einseitige Beschränkung auf die Textkritik eher schädlich als nützlich gewirkt".

2. Ik spreek hier over de vooroorlogse rol van F. Muller Jzn. In de oorlog gaf hij helaas blijk van sympathie voor de Duitse bezetter, hetgeen tot gevolg had, dat praktisch alle vakgenoten het contact met hem verbraken.

3. B. Snell publiceerde na de oorlog onder deze titel een reeks lezingen en opstellen: "Die Entdeckung des Geistes. Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen", Hamburg, Classen 1946. Zowel de oorspronkelijke Duitse uitgave als de Engelse vertaling ervan zijn naderhand verscheidene keren herdrukt (van de Duitse uitgave bestaat er zelfs een vrij recente 5de druk: Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1980). De bundel is, hoewel het één en ander vanzelfsprekend verouderd is, nog steeds de moeite van het lezen waard.

4. Voor een nadere bespreking van Wagenvoort's denkbeelden cf. Nelson, 'In memoriam Hendrik Wagenvoort 1886-1976', in: H. Wagenvoort, 'Pietas, Selected Studies in Roman Religion, edited by H. Versnel', Leiden, Brill, 1980 p.XI-XX.

5. Ik heb me afgevraagd, hoe ik aan de hand van een tweetal voorbeelden zou kunnen illustreren, in welke mate verbeterde toegankelijkheid van documentatie tot precisering van geesteswetenschappelijk onderzoek van de antieke wereld heeft bijgedragen. Het is zo'n omvangrijke en complexe materie, dat het bijna onbegonnen werk is. Desondanks zal ik een poging wagen en twee voorbeelden van dateringsproblemen aanhalen, die uit eigen onderzoek afkomstig zijn. Het zijn twee voorbeelden, die met de geschiedenis van het recht te maken hebben; vanzelfsprekend zijn er ten aanzien van de antieke letterkunde, de filosofie en de kunst soortgelijke voorbeelden aan te halen.

Eerste voorbeeld: het probleem van het trekken van een scheidslijn tussen klassieke (tot de tweede eeuw, de tijd van de jurist Gaius behorende) en postklassieke (derde-eeuwse en latere) Romeinse rechtsopvattingen. Bij de behandeling van dit probleem speelt o.a. de datering van een Oxyrhynchos-papyrus (Nr. 2103), die fragmenten van de commentarii van Gaius bevat, een rol. A.S. Hunt, die de papyrus in 1927 voor het eerst had uitgegeven, had een uiterst vage datering voorgesteld: eind- derde of beginvierde eeuw, dus ca. 300. Voor verscheidene rechtshistorici was dit aanleiding geweest om te veronderstellen, dat de papyrustekst behalve de echte denkbeelden van Gaius ook allerlei postklassieke (derde-eeuwse) toevoegingen bevatte. Dankzij de grote vermeerdering van het vergelijkingsmateriaal gelukte het me om tot een nauwkeuriger datering te geraken: 200 na Chr.- d.w.z. 100 jaar eerder en geen postklassieke (derde-eeuwse) toevoegingen (cf. Nelson, 'Überlieferung, Aufbau und Stil von Gai Institutiones', Leiden 1981 p.49-55; dezelfde datering ook bij R. Seider, 'Pallographie der lateinischen Papyri', Stuttgart 1981 p.46: "um 200 n. Chr."). Dit betekent, dat allerlei theorieën over klassieke Romeinse rechtsopvattingen moeten worden bijgesteld.

Tweede voorbeeld: datering van een paraphrase op Gaius' institutiones, waarin getracht wordt de denkbeelden van het klassieke recht zo nauwkeurig mogelijk weer te geven. De tekst is overgeleverd in een codex van de Bibliothèque Municipale van Autun (Nr. 24); het schrift van de codex (uncialen) is slecht dateerbaar. Ondanks zijn pogingen om zich zo "klassiek" mogelijk op te stellen verraadt de auteur van de paraphrase zich op enkele punten en blijkt hij in een postklassieke tijd te hebben geleefd. In paragraaf 25 bijvoorbeeld bezigt hij het woord paenitudo, 'berouw', in plaats van het klassieke paenitentia. Dankzij het artikel in de Thesaurus Linguae Latinae XI (fasc. 1, 1982, col. 67, 37vv.) kon ik vaststellen, dat het archaïsche woord paenitudo (het komt bij Pacuvius, tweede eeuw voor Chr. voor) door toedoen van Nonius, De compendiosa doctrina (p.152,25 Merciers), kort na 300 na Chr., weer in de mode gekomen was. Tijdgenoten (en ook wel lateren) hebben het graag van Nonius overgenomen. De terminus post quem van de paraphrase is

derhalve: begin vierde eeuw (cf. Nelson, 'Das Fragment über die cretio in der Autuner Gaiusparaphrase', Subseciva Groningana II, 1985, p.18v.). Conclusie: nog in de vierde eeuw na Chr. deed men op de Romeinse rechtsscholen zijn best om het onderwijs op klassieke leerboeken te baseren - zulks ondanks het feit, dat dit al lang niet meer in overeenstemming was met de vigerende rechtspraktijk.

Het zijn gewoonlijk slechts rectificaties en aanvullingen op onderdelen (soms kleine onderdelen), die op deze wijze tot stand komen; maar vele kleintjes maken een grote - vooral als honderden onderzoekers hiermee bezig zijn.

6. Een voorbeeld uit duizend ter illustratie: Theodor Mommsen, 'Römisches Staatsrecht' III 2 (Berlijn, derde druk, 1888) besteedt 416 bladzijden aan de republikeinse senaat (p.835-1251), daarentegen slechts 19 bladzijden aan de Senaat uit de Keizertijd (p.1252-1271). Aan deze discrepantie is pas in 1984 een einde gemaakt door het verschijnen van het volgende boek: Richard J.A. Talbert, 'The Senate of Imperial Rome', Princeton 1984 (520 bladzijden, de indices niet meegeteld). Een recensent (W. Eck, Gnomon 57, 1985, p.624) constateert dan ook terecht: "Dieses Buch war seit Jahrzehnten überfällig".

7. Een curieus voorbeeld van "tekstgrammatica": Teun A.M. van Dijk, 'Some Aspects of Text Grammar, A Study in Theoretical Linguistics and Poetics' (Den Haag 1972; het boek is in Utrecht in vijfvoud aanwezig) behandelt op p.291/92 (wat hij noemt) "semantische macro-operaties van narratieve structuren". Hij stelt vast, dat de tijd van het verhaal (t_0) kan voorafgaan aan of gelijktijdig zijn met de tijd van de schrijver (t_1), en vat dit als volgt samen: $t_0 \geq t_1$ ($>$ is een wiskundig symbool; het betekent is groter dan ($>$) of gelijk aan (=) wat volgt). Vervolgens vraagt hij zich af, of ook $t_0 < t_1$ mogelijk is (tijd van het verhaal is toekomst ten opzichte van de tijd van de schrijver; bijvoorbeeld Orwell, 1948, beschrijft het in de toekomst liggende jaar 1984 en betoogt, dat we dan te maken krijgen met de "operators Irr, Neg Fact or Poss" (d.i. "Irrealis, Non- actualness [Neg = Negation] or Possibility": Niet- werkelijkheid, Niet- feitelijkheid of Mogelijkheid). Het klinkt allemaal heel geleerd; maar de bekende Tsjechische, nu in Amerika (Yale) docerende literatuurwetenschapper René Wellek, 'The Attack on Literature' (Univ. of North Carolina Press, 1982, p.81) betitelt dit soort geleerdheid als "Pseudoscience" - waarschijnlijk terecht (we kunnen er niets mee beginnen bij onze tekstinterpretatie).

8. Een in de vijftiger en zestiger jaren ook door classici veelgelezen inleiding in de literatuurwetenschap was: René Wellek - Austin Warren, 'Theory of Literature' (eerste druk USA 1949). Het boek werd vele malen herdrukt.

Er verschenen na de oorlog belangrijke nieuwe series commentaren op antieke auteurs. Ik noem slechts: 'Cambridge Classical Texts and Commentaries' (Cambr. Univ. Press); commentaren van de Clarendon Press (Oxford); 'Wissenschaftliche Kommentare zu griechischen und lateinischen Schriftstellern' (Heidelberg, C.

Winter) enz. Vanzelfsprekend blijkt de van de moderne literatuurwetenschap ondergane invloed bij de éne commentator nadrukkelijker aanwezig te zijn dan bij de andere.

9. Een zeer grote uitstraling ging uit van: Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (Bern, eerste druk 1948); dit boek heeft de studie van het voortleven van de antieke literatuur in de Middeleeuwen (en in de Renaissance) sterk gestimuleerd. Er bestaan vele herdrukken; het boek is ook diverse keren vertaald. Een aan Curtius (1904- 1956) gewijde nabeschouwing verscheen onlangs in NRC- Handelsblad, 18.4.1986, Cultureel Suppl. p.6 (door C. van der Heijden).

10. In sommige Oostbloklanden is men op het ogenblik inderdaad bezig om de wereldgeschiedenis - waaronder die van de antieke wereld - vanuit dialectisch-materialistisch standpunt te herschrijven. Zo verscheen onlangs in Oost-Duitsland: F. Jürss (*Leiter eines Autorenkollektivs*), *Geschichte des wissenschaftlichen Denkens im Altertum*, Berlijn (Akademie- Verlag) 1982. Uit de index blijkt, dat Marx en Engels in dit boek de meest geciteerde auteurs zijn: Marx op 9, Engels op 10 bladzijden. Een auteur als Vergilius wordt slechts op 2 bladzijden genoemd: p.585/6 (7 regels) en 596 (5 regels). Op p.585/6 lezen we, dat hij zijn dichtwerk voornamelijk als "Mittel der Herrschaftssicherung" (van keizer Augustus) had beschouwd; hierop volgt de opmerking: "Kein Wunder, dass das Werk Vergils bald zur Pflichtlektüre in den Schulen wurde" (de Romeinse scholen gezien als dienaren van het establishment).

Enige interessante opmerkingen over de methodes van de marxistische literatuurwetenschap vindt men bij René Wellek, *The Attack on Literature* (1982) p.3-5 (naar aanleiding van Louis Kampf, *Notes Toward a Radical Culture*, *The New Left* 1969, p.422vv.), 55/56 en 68/69.

11. Naar aanleiding van de homostudies nog het volgende. Verleden jaar konden we in het Utrechtse *U-blad* lezen (jaargang 17, nr.17, 13 december 1985), dat onze Universiteit ook uit het buitenland een docente vrouwenstudies had aangetrokken. Haar bekendheid bleek o.a. hieraan te danken te zijn, dat zij studie maakte van - volgens haar zeggen - "homofiel gedrag" van Belle van Zuylen (alias Madame de Charrière, 1740-1805). Weliswaar moet uit de door literatuurhistorici verzamelde gegevens worden opgemaakt, dat de stelling, dat Belle van Zuylen een lesbienne geweest zou zijn, onjuist is (zij is niet alleen getrouwd geweest, maar heeft ook minnebrieven aan mannelijke personen geschreven); aan de wetenschappelijke reputatie van de betrokken docente voor vrouwenstudies heeft het feit, dat haar theoretieën lijnrecht in tegenspraak met de historische bronnen waren, blijkbaar geen afbreuk gedaan.

12. Wat het streven naar egalisatie betreft, nog een voorbeeld. In de dagen van discussie over afslanking van de universiteiten stelde de vakbond Abva-Kabo voor om de functie van hoogleraar helemaal op te heffen. De vakbondsbestuurders hebben niet precies uitgelegd, waarom ons land naar hun mening door afschaffing van de professoren een betere toekomst tegemoet zou gaan, maar we mogen

wel aannemen, dat hun voorstel eerder door ideologische dan door wetenschappelijke overwegingen werd ingegeven.

C.W. Vollgraff (1876-1967)
Griekse Taal- en Letterkunde

J. den Boeft

TOEKOMSTPERSPECTIEF VAN DE "ALERTUMSWISSENSCHAFT" IN NEDERLAND

Dames en Heren,

De toekomst van de wetenschappelijke beoefening der klassieke studiën in Nederland is problematisch. Met deze woorden heb ik niet speciaal de inmiddels in Utrecht ontstane situatie op het oog - daarover zal collega Wiersma het trouwens dadelijk hebben - maar de ontwikkelingen op het terrein van onze vakken in het algemeen. Het lijdt geen twijfel of Nederlandse geleerden op dat wijde gebied internationaal gezien een honorabele plaats innemen. Enkelen onder hen genieten een grote reputatie, die bij voorbeeld tot uitdrukking komt in eervolle invitaties door universiteiten en geleerde gezelschappen van gewicht; de boeken en artikelen van vele anderen krijgen in het buitenland een goede waardering. Er is aanleiding tot enige bescheiden voldoening over deze onstandigheid, mits men maar bereid is in te zien dat het ook hier geen gouden medailles regent. Ik breng het niet ongunstige buitenlandse oordeel overigens niet ter sprake vanuit het motief van competitie, maar om met dat gegeven heel snel aan te geven dat het er op dit moment in Nederland kwalitatief en kwantitatief met de wetenschappelijke bestudering van de Oudheid redelijk goed voorstaat.

Intussen is echter een proces begonnen waarin dat aangetast zou kunnen worden. Het aantal vaste formatieplaatsen breidt zich niet uit, integendeel, bij het vacant worden van iedere leerstoel of andere functie rijst de bange vraag of continuering in de ogen van de facultaire en universitaire bestuurders gewenst is en het antwoord op die vraag is niet altijd bevestigend. Dat kan het ook niet zijn, indien men maar beseft dat aantallen studenten nu eenmaal een gewichtige factor zijn voor de vaststelling van de formatie. Welnu, het totale aantal eerstejaars Klassieke Talen aan de Nederlandse universiteiten is de laatste paar jaar een stuk beneden de 100 gebleven. Overweegt men daarbij dat de Rijksuniversiteit Leiden de enige is die doorlopend een substantieel aantal nieuwe studenten Klassieke Talen krijgt en dat enkele universiteiten er niet meer in slagen de dubbele cijfers te halen, dan wordt begrijpelijk dat op die basis de positie van het wetenschappelijk personeel op de lange of korte duur in gevaar komt.

Dit wat de vaste bezetting betreft. Ten aanzien van de tijdelijke posten kan men evenmin van rijkdom gewagen. Voor de Griekse en Latijnse letteren zijn jaarlijks hoogstens 2 ZWO-posten beschikbaar. Of het voor onze overige vakken gunstiger is, betwijfel ik. Facultaire mogelijkheden zijn beperkt en van de tweede fase hoeven we kwantitatief ook niet veel te verwachten. Dat is voor de

betrokkenen individueel een minder gelukkig perspectief, maar ook voor de voortgang van onze studiën in het algemeen zorgelijk. De beperking van de vaste formatie en van de tijdelijke posten samen impliceert immers een afname van het onderzoekspotentieel. De praktijk heeft intussen bewezen dat het voor de leraren in het v.o. naast een beroep dat een grotere aanslag dan ooit tevoren doet op hun tijd, energie en mentale kracht niet wel mogelijk is met enige continuïteit de wetenschappelijke studie voort te zetten en onderzoeksprojecten te entameren. De inmiddels ook in onze vakken ver uitdijende hoeveelheid aan publicaties die men heeft te verwerken, althans te lezen, speelt hun daarbij extra parten.

De situatie is derhalve een heel andere geworden dan vroeger het geval was, in een wat verder terug liggend verleden, toen er ook sprake was van een weinig omvangrijke staf die zich in hoofdzaak beperkte tot de hooggeleerden. In die tijd bleek het leraarsbestaan immers wel de mogelijkheid tot wetenschappelijke arbeid van enige omvang en belang open te houden en werden de betrokkenen niet geconfronteerd met de explosie aan publicaties waarvan ik zoëven repte. Dit leidde tot een aantal respectabele dissertaties, die blijkens de noteringen in de lijsten van antiquariaten tot op de huidige dag ook in commerciële kring naar juiste waarde worden geschat. Later werd het aantal wetenschappelijke functies groter en kregen degenen die een heel actieve belangstelling en competentie voor het onderzoek hadden daarin meer kansen. Voor niet weinigen werd het mogelijk een academische carrière te volgen zonder ooit voor een klas met leerlingen in het v.o. te hebben gestaan. Maar, zoals reeds werd aangeduid, gaandeweg stopten de groei en de bloei en trad zoetjes aan een proces van vermindering is.

Tot dusver werd alleen gesproken over de uiterlijke en kwantitatieve condities. Willen we echter een goede kijk verwerven op de huidige situatie, dan is het nodig ook een blik te werpen op de inhoud van het academische studieprogramma en de plaats van de klassieke Oudheid in het geheel van de studiën in de faculteiten waarbinnen zij thuishoort. Het opgemerkte zal hier in grote trekken worden gepresenteerd, in vereenvoudigde vorm wegens de beperkte tijd, gechargeerd met het oog op de duidelijkheid.

Eigenlijk staat de abiturient van het v.o. die in zijn schooltijd grotere belangstelling voor de klassieken heeft gekregen tot op de huidige dag voor een merkwaardige keuze. Hij kan òf deze belangstelling boven alles laten prevaleren en een volledige studie in de klassieke talen ter hand nemen òf zijn interesse in de wachtkamer zetten in de hoop dat daarmee in de loop der jaren nog iets te beginnen valt. Sommigen komen er inderdaad toe tijdens de voortgang van hun studie terug te grijpen op hun voorliefde voor de klassieken en deze te effectueren in een groter of kleiner onderdeel van hun hoofdstudie. Zie ik het goed, dan doet dit zich het meest voor bij de oude geschiedenis en de archeologie, het minst bij de Griekse en Romeinse letteren. Vooral bij de laatste zit men met het probleem dat bij de bestudering der authentieke teksten een niveau van taalkennis verlangd wordt dat voor degenen die niet in training zijn gebleven prohibitief is. Daarnaast is er de omstandigheid dat er naast de intrinsieke waarde van een studie-onderdeel klassieken

geen uiterlijke attractiviteit is in de zin van een onderwijsbevoegdheid of een belangrijke vergroting van de maatschappelijke betekenis van het 'vakken-dossier' in het doctoraal examen.

Wie kiest voor de volledige studie - hier doen zich wel enige veranderingen voor, zodat de verleden tijd wellicht juist is: wie daarvoor koos -, kwam ook voor een merkwaardig feit te staan. Hij werd geconfronteerd met een omvangrijk programma waarin een grondige scholing in de verschillende disciplines, maar met name in de klassieke filologie, was vervat, een programma dat leek te beogen van de studerende in de loop van de 7 à 8 jaar van hun verblijf aan de universiteit aankomende wetenschappers, in het bijzonder filologen, te maken. Het bracht inderdaad een aantal van hen zover dat zij na een aantal jaren van verdere studie een dissertatie of andere wetenschappelijke publicaties op tafel konden leggen. Dat de geboden opleiding geknipt was voor de loopbaan die de meesten gingen volgen, het leraarschap, kon men moeilijk zeggen. Er was en is in onze programma's echter nog iets veel merkwaardigers. Ieder die tegenover derden serieus de betekenis van de bestudering van de Oudheid tracht uit te leggen, komt alras uit bij de overweging dat de cultuur en literatuur van Grieken en Romeinen de eeuwen door een rol hebben gespeeld, dat kunstenaars, schrijvers, geleerden en staatslieden zich daarop hebben georiënteerd, dat in Hellas - dat zeg je in een degelijke context immers, niet zomaar Griekenland! - en Rome de wortels van onze beschaving liggen. Kortom men zal al dan niet in lyrische bewoordingen gewagen van het Nachleben of van de actieve receptie van de antieke cultuur in de loop der tijden. Ook is het denkbaar dat in zo'n pleidooi voor de klassieken de actuele waarde en zin van de Grieks-Romeinse cultuur in het licht worden gesteld, en dat gewezen wordt op de onmisbare interesse van het ontwikkelde publiek voor deze cultuur blijkens de aftrek die populair-wetenschappelijke boeken, essays, toneeluitvoeringen en vertalingen vinden.

Wij allen verkeren wel eens in een situatie waarin van ons verlangd wordt dat we als zulke pleitbezorgers optreden. Des te merkwaardiger is het dat in de studieprogramma's eigenlijk weinig of geen plaats is ingeruimd voor de receptie van cultuur en literatuur van Grieken en Romeinen de eeuwen door of voor de actuele betekenis daarvan in de huidige maatschappij. Het gaat me hier niet om de onmiskenbare eruditie en interesse van individuele studenten en docenten, maar om de officiële programma's. Wij besteden daarin veel zorg aan de taal, de religieuze achtergrond, de poëtische technieken, de opbouw enz. van de Aeneïas, maar bitter weinig aandacht aan de kapitale rol van dat epos in de Europese literatuur. Wij verlangen van de studenten dat zij de weg weten in de metriek en het taalgebruik van Plautus, maar bekommeren ons niet om de wijze waarop zijn stukken in de loop van de geschiedenis hebben gefunctioneerd.

Een en ander hangt samen met de vrij grote geslotenheid van de wereld der klassieke studien en de beoefening daarvan. De classici stonden en staan vaak buiten de rest van de vakken in de faculteit en hielden zich daarvan afzijdig. Ik ontken geen ogenblik dat een

dergelijk isolement zich ook wel bij andere studierichtingen voordoet, maar constateer in ieder geval dat de neiging vooral in de kring der classici manifest was en is. De onbevooroordeelde toeschouwer zou mogelijk verwachten dat zij er naar hunkeren hun kennis en inzicht, al dan niet in geadapteerde vorm, voor andere studieprogramma's ten nutte te maken, en inderdaad verneemt men steeds vaker dat iets dergelijks gebeurt, maar desondanks moet men vaststellen dat hier nog een omvangrijk gebied braak ligt.

Zoetjes aan ben ik steeds meer komen te spreken over de filologen onder de classici, degenen die zich ex professo met de letteren bezig houden. Het ziet ernaar uit dat zij op dit gebied met de grootste mentale blokkade behept zijn. Hun intensieve studie van de klassieke teksten heeft hen zozeer overtuigd van de onvervangbaarheid en onvertaalbaarheid van de originelen dat het hun moeilijk valt daarover anders te handelen dan met gebruikmaking van de Griekse of Latijnse tekst. Die onvertaalbaarheid valt inderdaad moeilijk aan te vechten, maar het is zonneklaar dat wie anno 1986 de literatuur van Grieken en Romeinen uitsluitend in het origineel wil behandelen zal moeten rekenen met een klein gehoor, zowel in de universitaire kring als daarbuiten. Dat heeft onbevredigende en zelfs gevaarlijke kanten. Wie zijn stof alleen kan uitstallen voor de happy few, ziet zich op den duur geplaatst voor de vraag of in zijn esoterisch bedrijf de kring niet veel te nauw getrokken wordt. Ik doel hier nog niet direct op de modieuze 'maatschappelijke relevantie'. Aan dergelijke eisen kan men op een plezierige manier voldoen door voordrachten voor het Klassiek Verbond of in het kader van het PAO en dergelijke, door korte artikelen en essays te schrijven voor een breder publiek dan van strikt academische vakgenoten. Op dit punt laten de classici zich zeker niet onbetuigd. Mij gaat het echter om iets anders. Het tegemoetkomen aan externe belangstelling, hoe prijzenswaardig ook, zal namelijk niet, of althans niet in voldoende mate, de legitimatie van de presentie der klassieke studien en de daarmee gemoeide formatieplaatsen in de universiteit, binnen de faculteiten, vergroten. Maar het is juist de interne legitimatie die van levensbelang is. Zou men kunnen bogen op ferme aantallen studenten die de volledige studie volgen of op heel ruime belangstelling voor bepaalde onderdelen van het reguliere programma, dan gold deze noodzaak in mindere mate. Van zulke aantallen en van zo'n belangstelling is echter geen sprake. Dat kan tot geen andere gevolgtrekking leiden dan dat de classici hun horizon moeten verruimen en ook onderwijs-onderdelen aanbieden die passen binnen andere facultaire studieprogramma's. Ik bedoel dus niet onderdelen die deze of gene student kunnen aantrekken, maar bijdragen aan andere reguliere programma's, hetzij als verplicht gedeelte hetzij - en dat zal veel vaker het geval zijn - als daar erkend keuze-onderdeel. Een dergelijke positie kan men vanzelfsprekend alleen verkrijgen, indien men in overleg treedt met hen die verantwoordelijk zijn voor andere studierichtingen en vakkencombinaties en men zich in dat overleg bereid toont het betreffende onderdeel, waar het de colleges en de tentamenstof betreft, zo in te richten dat het past bij de aanpak en methodiek van de studierichting in kwestie. Dat impliceert de ontwikkeling van

andere curricula en colleges dan in onze kring gangbaar en geijkt zijn. Wij zijn gewend daarin de zorgvuldige, woord-voor-woord explicatie van authentieke teksten in het origineel centraal te stellen, heel nauwkeurig met een rijkdom aan parallellen de betekenis van bepaalde woorden en wendingen te achterhalen, mogelijke bronnen na te gaan, kwesties van interpunctie en geleiding te behandelen enz. Met zo'n werkwijze zal men niet licht een plaats verwerven in andere kaders.

Om misverstand op dit punt te voorkomen merk ik in de eerste plaats op dat van enige depreciatie van het zoëven kort aangeduide onderwijs bij mij geen sprake is. Integendeel, ik hoop dat het tot in lengte van dagen mogelijk zal blijven een wellicht kleine groep studenten te onderrichten in precieze en gedetailleerde lectuur en behandeling van Griekse en Latijnse teksten en hun een training te bieden die voor professionele beoefenaren van de klassieke studiën onmisbaar is.

Ten tweede meen ik dat het mogelijk is onze methodiek van filologische acribie in een geadapteerde vorm in de nieuwe voor anderen bestemde curricula en onderwijs-modulen te introduceren. Ook wie in andermans huis te gast is en zich aan de daar geldende regels heeft te houden, kan zichzelf blijven!

In het andersoortige onderwijs, dat bestemd is voor andere groepen studenten dan men gewend was, zal het met name gaan om oriëntatie op de literatuurwetenschap in de ruimste zin van het woord, op de geschiedenis van de cultuur en de literaturen van Europa, op de receptie van de klassieken daarin bovenal. Dat is een wijd en gevarieerd landschap dat wel niemand tot in alle uithoeken zal kennen en waarin veel voor menige classicus onbekend is en sommige zaken moeilijk te vatten zijn. Het zal echter niet zozeer gaan om kant en klare kennis als om de bereidheid tot verkenning van nieuwe terreinen en om daarop voor het benutten van de verworven expertise en competentie de juiste wegen te vinden. Men zal bereid moeten zijn tot experimenteren, ook in het studiemateriaal dat men de studenten voorlegt. Dat kan immers niet hetzelfde zijn als voor de studenten klassieke talen. Dergelijk materiaal te vinden of te vervaardigen is geen simpel karwei, maar het heeft belangwekkende kanten.

Wellicht zal bij U de vraag opkomen: betekent hetgeen hier in grote trekken geschetst wordt niet een door de omstandigheden afgedwongen verarming, loert niet het gevaar van oppervlakkigheid, ja van charlatanerie, zijn het geen valse juwelen, is het niet veel te veel water bij de wijn? Ik meen dat dat niet het geval is, althans niet behoeft te zijn. Niet alles waartoe men genoopt wordt is een verslechtering, menigeen is van een hem voorgeschreven verandering in dieet opgeknapt! De oriëntatie waarover ik het had kan evenzeer een verrijking zijn voor de beoefenaar van klassieke studiën, omdat zich andere gezichtspunten aandienen vanwaar een nieuwe kijk op bekende teksten mogelijk wordt. Het spreekt daarbij vanzelf dat deze nieuwe oriëntatie vergezeld moet gaan van dezelfde wetenschappelijke zorgvuldigheid die in de traditionele bezigheden vereist wordt. Het is allicht niet zo dat de nauwgezette explicatie van een carmen van Horatius per definitie wel, maar de bespreking van de betekenis daarvan in de kaders van de receptie-geschiedenis

niet wetenschappelijk verantwoord en gedegen zou zijn.

De verwijding van de gebruikelijke horizon brengt zonder twijfel goede mogelijkheden voor het universitaire onderwijs op onze vakgebieden, niet alleen het onderwijs aan andere doelgroepen, maar evenzeer dat aan de studenten klassieke talen. Is een vernieuwing en verruiming van het geijkte programma al wenselijk voor de nog aanwezige studenten oude stijl, wier beroepsmatige toekomst veelal zal bestaan in het leraarschap, voor de eerste fase-studenten zal met het oog op hun veel gevarieerdere beroepsperspectieven - een tweede fase-opleiding tot leraar is immers lang niet voor allen weggelegd - in toenemende mate gestreefd moeten worden naar een anders samengesteld studieprogramma, waarin naast de gebruikelijke en noodzakelijke taalkundige, filologische en verdere training de Grieks-Romeinse oudheid en haar voortleven ook vanuit andere oogpunten bekeken worden en verder elementen uit andere disciplines een plaats kunnen krijgen.

Ik keer van het onderwijs terug naar het onderzoek. In onze vakken zijn deze beide gelukkig nog steeds sterk op elkaar betrokken. Vaak resulteert een reeks colleges in een geleerd artikel en van meer dan ~~een~~ groter of kleiner project lag het ontstaan in de collegezaal. Andersom wordt het onderwijs, ook bij onderwerpen buiten de directe sfeer van het onderzoek waaraan de docent werkt, daardoor verrijkt. Men zou dus mogen verwachten dat deze wisselwerking zich ook bij een bredere oriëntatie van de universitaire classici zal manifesteren. Wie zijn onderwijs op andere groepen dient af te stemmen, zal daarbij idee kunnen opdoen voor onderzoek dat eerder buiten zijn horizon lag, en andersom geldt hetzelfde. Het is naar mijn mening in ieder geval nodig dat binnen het Nederlandse klassieke onderzoekspotentieel voldoende ruimte wordt geschapen voor vernieuwende en met modernere methoden uitgevoerde projecten. Ook hier ligt in mijn pleidooi geen enkele depreciatie voor meer conventionele ondernemingen. Stellig moet er naar gestreefd worden dat op terreinen waarop Nederlandse classici een goede naam hebben, zoals het editeren en commentariëren, de continuïteit gewaarborgd blijft. Er is ook geen reden om aan te nemen dat dergelijke arbeid aan het basis-materiaal van onze studien, onmisbare arbeid dus, onmogelijk gemaakt zal worden. Waar werkelijke kwaliteit aangetroffen wordt, zullen de geldstromen niet opdrogen, ook niet wanneer het traditionele projecten betreft.

Wil men echter in het Nederlandse bestel voor wetenschappelijk onderzoek op onze gebieden een steviger fundament leggen en de kansen op het verwerven van fondsen en posten vergroten, dan zal aan ten minste twee voorwaarden moeten worden voldaan:

1. Er zullen, zoals gezegd, meer projecten moeten komen waarbij de onderzoekers de blik duidelijk buiten de beperkte horizon van onze eigen disciplines laten rondgaan. In kringen waar belangrijke beslissingen worden genomen of adviezen aan hogere instanties gegeven, hoort men te vaak het weliswaar ietwat overdreven, maar toch niet ongegronde verwijt dat classici zich te gretig binnen hun eigen kring terugtrekken.

2. Vergroting van de samenwerking. Onderzoek op alpha-gebied is individueel, zeggen velen, en het is tot op zekere hoogte waar:

menig artikel wordt geschreven door één persoon en iedereen treft zijn voorbereidingen in de stilte van een studeervertrek. Dat behoeft in het geheel niet strijdig te zijn met samenwerking. Grotere programma's van langere duur hebben het voordeel dat de capaciteiten van de individuele deelnemers elkaar aanvullen en zo effectiever benut worden. Bovendien is het mogelijk binnen een dergelijk programma welomschreven projecten toe te vertrouwen aan promovendi, die dan kunnen profiteren van de verzamelde deskundigheid der seniores. Voorbeelden van dergelijke ondernemingen zijn de becommentariëring van Apuleius en de editie van Strabo aan de RU Groningen en met iets andere opzet de commentaren op De Oratore van Prof. Leeman.

Dames en Heren,

De universitaire classici ervaren steeds meer iets waarmee hun collega's in de scholen al vertrouwd zijn, namelijk dat de positie van hun vakken niet meer vanzelfsprekend is. Ik opperde naar aanleiding daarvan enkele gedachten, daarbij aandringend op creatieve reacties op dat verschijnsel en de bereidheid van de nood een deugd te maken. Rutilius Namatianus zei het meer dan 15 eeuwen geleden al over het in moeilijkheden geraakte Rome: *ordo renascendi est crescere posse malis*.

H. Wagenvoort (1886-1976)

Latijnse Taal- en Letterkunde, Romeinse Staatsinstellingen (1930-1956)

S. Wiersma

TE UTRECHT EEN "RESTVOORZIENING KLASSIEKEN"?

Inleidend

Geachte vrienden van de klassieke studien te Utrecht, en andere belangstellenden!

In het geheel van departementale en interuniversitaire teksten dat de taakverdelingsoperatie heeft begeleid verscheen op een onbewaakt moment de gedachte dat te Utrecht basisvoorzieningen voor Grieks en Latijn zouden moeten worden gehandhaafd¹. Dat leek een mooie gedachte. Het was echter niet direct duidelijk wat de tekstschrijver met zijn of haar uitdrukking mocht hebben bedoeld. Werd gezinspeeld op een of andere vorm van basisonderwijs in Latijn en Grieks, of ging het veeleer om onderwijsvoorzieningen die de basis zouden mogen vormen voor iets nieuws? De pragmatisch ingestelden onder ons hielden het op het eerstgenoemde maar spraken dat voorzichtigheidshalve niet uit, terwijl een enkele idealist wel eens dacht aan het tweede, uiteraard eveneens zonder daar anderen iets van te laten merken.

Naarmate het tijdstip van afronding van de beslissingsprocedure naderde, nam op verschillende beleidsniveaus de tekstproductie in de vorm van concepten, ontwerp-concepten, schets-ontwerp-concepten en andere nota's toe. Bezuinigen kost geld en de tekst-consumerende ambtenaar heel wat hoofdbreken. In de beleidsvoorstellen, commentaren en maatregelen van bestuur beperkte men zich niet tot de eerder genoemde uitdrukking "basisvoorzieningen voor Grieks en Latijn". Men was het er over eens dat na de opheffing van de volledige studierichting in de klassieke letteren Utrecht niet volledig zonder klassieke oudheid mocht komen te zitten. Maar welke voorziening moest worden getroffen om ervoor te zorgen dat de oudheid tegelijk zou blijven en verdwijnen? Hoe moest de verdwijntruc worden in- en aangekleed? Een vondst werd gedaan door een vooralsnog onbekende tekstschrijver die op een bewaakt ogenblik het eerste lid van de samenstelling "basisvoorziening" verving door "rest-". Het nieuw ontstane compositum bleek bijzonder productief te zijn en het genereerde, zowel in mondeling als schriftelijk taalgebruik, een reeks parallelle uitdrukkingen waarin weliswaar publiekelijk recht werd gedaan aan gevoelens van nostalgie maar het begrip "basisvoorziening" niet nader werd gepreciseerd. En dat was maar goed ook. In bepaalde gevallen geeft onduidelijkheid een duidelijker kans op winst dan duidelijkheid.

Ik vermeld de twee "rest"-composita die in de stukken en in de mondelinge gedachtenvorming tenslotte de belangrijkste geworden zijn. In het nieuwe organisatieplan van de Utrechtse

letterenfaculteit wordt gesproken over een restformatie van de vroegere Griekse en Latijnse taal- en letterkunde, die na 1 september 1986 geen lopend onderwijs meer zal hebben te verzorgen voor de door de TVC ("Taakverdeling en Concentratie") gesloten studierichting². Naast deze officiële term restformatie wordt officieus gesproken van een restvoorziening klassieken. Deze restvoorziening klassieken (overigens een fraaie contaminatie van basisvoorziening en restformatie) vormt het eigenlijke onderwerp van mijn causerie. Ik kies deze benaming omdat zij de gebruikelijke is in de informele circuits. Daar waar niet alleen de diensten worden uitgevoerd maar tevens in aanzienlijke mate de dienst wordt uitgemaakt spreekt men steeds meer van een restvoorziening klassieken.

In het volgende sta ik eerst kort stil bij de vorm van creatief bezuinigen waarmee de Utrechtse faculteit der letteren de eisen van taakverdeling en concentratie heeft weten te beantwoorden. Anders gezegd: U krijgt eerst een zakelijk overzicht (2.) van de onderwijstaken die de formatie oudheid zijn toebedacht en toebedeeld (de onderzoekstaken zijn grotendeels ondergebracht in het voorwaardelijk gefinancierd programma Confrontaties en wisselwerkingen in de Grieks-Romeinse oudheid). Vervolgens ga ik in op enkele aspecten die de Utrechtse ontwikkeling een meer dan locale betekenis geven (3.). Tenslotte kom ik nog even kort terug op de betiteling, een niet uitsluitend formele aangelegenheid (4.).

"Te Utrecht een restvoorziening klassieken?" Men kan deze vraag lezen als: "Is in dat eeuwenoude centrum van filologie nog slechts een restvoorziening blijven bestaan?" Maar de vraag kan ook worden begrepen in de zin van: "Bestaat er te Utrecht, na alles wat er gebeurd is, toch nog een restvoorziening?" Welke uitleg men ook kiest, er rest te Utrecht een voorziening klassieken, en het is mijn taak, U ervan te vergewissen dat ook hier het (klassiek) verleden nog een toekomst heeft. Ter zake dus.

2. zakelijk overzicht

Van de formatie klassieke letteren wordt letterkundig onderwijs op alle niveaus verwacht en taalkundig onderwijs in eerste instantie op elementair niveau. Het aanbod dient zoveel mogelijk ook bruikbaar te zijn voor studenten buiten letteren, in het bijzonder voor studenten van de centrale interfaculteit. De docenten worden benoemd in de intervakgroep letterkunde, met dubbelbenoeming in geschiedenis, afdeling oude geschiedenis.

Vanuit een dergelijke positie zijn docenten in verschillende programma's inzetbaar. Daar komt bij dat een veelzijdige taakstelling spoort met recente ontwikkelingen binnen de Utrechtse faculteit der letteren, ontwikkelingen die betrekking hebben op inhoud en organisatie van het onderwijs. Men streeft naar een "doorbreking van het exclusieve systeem van naast elkaar bestaande studierichtingen als georganiseerd in vakgroepen" en is geïnteresseerd in "voorzieningen gericht op de verbetering van maatschappelijke mogelijkheden van de afgestudeerden"³. Het is

duidelijk dat dergelijke doelstellingen passen in concepten zoals onder woorden gebracht in de nota "Hoger Onderwijs Voor Velen" en zoals, althans ten dele, verwezenlijkt bij de invoering van de tweefasenstructuur: concepten dus waarin de kaders zijn aangegeven voor een meer flexibele organisatie van de pakketten-keuze, voor een verruiming van de mogelijkheden tot optimale afstemming van individuele studieprogramma's op persoonlijke behoeften en talenten.

In Utrecht is een eerste daadwerkelijke stap gezet over de grenzen van de afzonderlijke traditionele studierichtingen heen. Het oude onderwijsmodel staat op gespannen voet met de zojuist geschetste idealen van doorbraak. Vereist is een nieuw model dat alle studenten die instromen de gelegenheid geeft, "zich bij de aanvang van hun studie ruim te oriënteren en om te kiezen uit alle onderwijs-onderdelen die voor eerstejaars beschikbaar zijn"⁴. Geleidelijke specialisatie en profilering van het eigen programma wordt door ieder gerealiseerd in het verloop van de studie. Het betreffende model, dat ik hier globaal aanduid, is het z.g. convergente, in onderscheid met het traditionele, dat divergent is opgebouwd⁵. Momenteel is reorganisatie van de gehele faculteit naar dit model om verschillende redenen nog niet mogelijk. Aan de faculteit is echter een experimentele studierichting toegekend (en bij het begin van dit cursusjaar officieel geopend) die geheel volgens het convergente model is opgezet, de z.g. Algemene Letteren.

Op dit punt in mijn uiteenzetting gekomen, ben ik terug bij de oudheid en bij de Utrechtse formatie klassieke letteren. Er is een bepaalde vergelijkbaarheid in opzet en doelstellingen tussen Algemene Letteren ("Liberal Arts") en de reeks van wetenschappen die zich vanaf kort voor het begin van onze jaartelling geleidelijk uitkristalliseerde tot de artes liberales, in combinatie immers opgevat als een basis voor algemene ontwikkeling, noodzakelijk voor verdere, specialistische vorming. Het zou de moeite waard zijn om de analogie, zowel historisch als inhoudelijk, nader te bezien. Hier en nu volsta ik met een korte schets van de wezenlijke bijdragen die de formatie klassieke letteren aan de Utrechtse "Artes Liberales" levert en gaat leveren.

Studenten in de Algemene Letteren kunnen gaandeweg "in hun studie een min of meer scherp getrokken tracé aanbrengen, waarbij de faculteit hen terzijde staat met adviezen en met uitgewerkte voorbeelden van studiepaden"⁶. Een van dergelijke studiepaden heeft betrekking op de klassieke oudheid en wordt verzorgd door de formatie klassieke letteren, samen met de afdeling oude geschiedenis en de vakgroep geschiedenis van de wijsbegeerte van de oudheid en de middeleeuwen. Het gaat in feite om een gerichte invulling van het derde en vierde studiejaar, waarvoor op verzoek een ontwerp aan de begeleidingscommissie Algemene Letteren is voorgelegd. Het programma heeft betrekking op de antieke cultuur in ruime zin, met bijzondere aandacht voor processen van continuïteit en wisselwerking. Dat laatste betekent bijvoorbeeld dat eerst een historische en systematische behandeling wordt gegeven van de klassieke literatuur, geordend naar genre, en dat in aansluiting daarop de thematische en stilistische wisselwerking tussen de Griekse en Latijnse literatuur belicht wordt: de Latijnse literatuur als Griekse "renaissance" maar

ook als factor met een spontane eigen inbreng en invloed.

Alle cursussen (modulen) zijn zodanig opgezet dat ze tevens een receptie-historisch perspectief openen op hun onderwerp. Zo is er bijvoorbeeld enerzijds een studie-onderdeel geprogrammeerd waarin wordt ingeleid in moderne benaderingen van de Griekse mythologie, met speciale aandacht voor thema's als: volwassen worden, de verhouding man-vrouw, mythe en rite, de grenzen van de beschaving, - terwijl we in een andere cursus inzicht trachten te geven in de wijze waarop de oude mythen zijn verwerkt in de klassieke literaire genres als prototype van verwerking in de Europese literaire traditie. Op vergelijkbare wijze zijn in het curriculum opgenomen vakken als Griekse en Romeinse geschiedenis, archeologie (opgevat vooral in kunsthistorische zin, en vanuit sociologische invalshoek) en filosofie. Het onderdeel oudchristelijke studiën is gewijd aan de confrontatie en wisselwerking tussen de Grieks-Romeinse samenleving en cultuur enerzijds en het christendom in de eerste vier eeuwen anderzijds.

Onder auspiciën van de vakgroep algemene literatuurwetenschap verzorgt de formatie klassieke letteren een paar studie-onderdelen die bestemd zijn voor studenten literatuurwetenschap, en voor studenten Algemene Letteren die het studiep pad Antieke Cultuur hebben gekozen. Het gaat hier om een overzicht van de belangrijkste literaire theorieën uit de klassieke oudheid zoals ze met name tot uitdrukking komen in de Poetica van Aristoteles en de Ars Poetica van Horatius. Centraal staan begrippen als mimesis, creatio, inspiratie, etc. Daarnaast is een cursus geprogrammeerd over de intertextualiteit in de Griekse en Latijnse literatuur, dus over de thematische, stilistische en andersoortige wisselwerking binnen en tussen beide literaturen.

Verder zijn er afspraken gemaakt met het dwarsverband renaissance-studiën, terwijl ook medewerking wordt verleend aan andere studie-onderdelen van Algemene Letteren. Ik maak echter een einde aan deze zakelijke opsomming, niet omdat er niets meer te melden is maar omdat U het anders toch niet zou geloven dan wel Uw interesse zou verliezen, al naargelang U zich rekent tot de in de aanhef genoemde categorie van 'vrienden' dan wel 'andere belangstellenden'. Interessanter is op dit moment het antwoord op de vraag of de geschetste (en ten dele reeds ter hand genomen) taken winst of verlies betekenen.

3. aspecten van algemeen belang

Uit het geschetste overzicht moge blijken dat samenwerking tussen klassieke letteren en de andere vakken uitdrukkelijk gegeven is met de opzet van de Utrechtse studieprogramma's zelf. Dit aspect van de nieuwe situatie is bijzonder welkom. Met recht heeft collega Den Boeft erop gewezen dat het klassiek onderwijs en de klassieke filologie zich tot niet zo lang geleden in een betrekkelijk isolement bevonden. Daar moet direct aan worden toegevoegd (en Den Boeft heeft er zelf al op gezinspeeld) dat er in Nederland door classici wel degelijk grensverleggend werk is gedaan op het gebied

van onderzoek en onderwijs, ook in Utrecht. De ruimte voor individuele prestaties moet echter met inzet van persoonlijke aanleg en interesse worden veroverd op de bestaande situaties en structuren. Er is dus alle reden om programmatische veranderingen waarin interdisciplinaire samenwerking structureel is opgenomen toe te juichen. Men hoeft zich natuurlijk niet aan te sluiten bij alle incidentele modestromingen die de profilering van de systematische literatuurwetenschap begeleiden om het geheel met bijvoorbeeld Hellmut Flashar eens te zijn wanneer deze waarschuwt voor een afwijzende of zelfs slechts een afwachtende houding "gegenüber den inzwischen den übrigen europäischen Philologien geläufigen literaturwissenschaftlichen Verfahrensweisen". Om het enigzins paradoxaal uit te drukken: de klassieke filologie, die in het verleden zelf de kaders heeft geleverd waarbinnen en waaruit de moderne literatuurwetenschappen zich hebben ontwikkeld, heeft haar eigen emancipatie niet kunnen bijhouden. We hebben dus ten aanzien van de literatuurwetenschap het een en ander goed te maken. In Utrecht is nu althans de programmatische ruimte daarvoor beschikbaar.

De geprogrammeerde samenwerking met andere vakken en vakkencombinaties is eveneens een winstpunt. Het karakter en de historische functie van de klassieke literaturen komen optimaal in beeld wanneer bij het onderwijs ook studie-onderdelen worden betrokken die geheel of ten dele worden verzorgd door bijvoorbeeld de afdeling oude geschiedenis, of de dwarsverbanden renaissance en 18e eeuw, en wij zouden onze lijst met concrete afspraken voor samenwerking ook wel willen uitbreiden, bijvoorbeeld met het (facultaire) dwarsverband vrouwenstudies, of (vanuit de oudheid al heel voor de hand liggend) de interfacultaire werkgroep homostudies, een bundeling van onderwijs en onderzoek door psychologen, sociologen, medici, juristen en historici.

Ik kan mij voorstellen dat menigeen onder U na deze positieve geluiden, die klinken in gemeenplaatsen en slechts zwak zijn gedempt door het boetekleed, behoefte is gaan voelen aan een meer negatieve toonzetting, en zich is gaan afvragen: waarom kon dat alles niet eerder verwerkelijk worden? De vraag roert aan een gecompliceerd en netelig probleem, waaraan veel kanten zitten. Ik wil ~~en~~ kant hier onder de aandacht brengen. De vorige spreker heeft reeds naar voren gebracht dat zich onder classici een overgrote gehechtheid voordoet aan de authentieke vorm van de klassieke teksten. Hij heeft, in de context van zijn betoog, zelfs gesproken van een mentale blokkade. Ik opper, in de context van mijn betoog, dat onder bepaalde omstandigheden het vasthouden aan de vereiste van bestudering van teksten in authentieke vorm zelfs het effect kan hebben van een zakelijke barrière, en ik ben op dit moment niet alleen bezig met een poging, U op te hitsen voor de discussie van straks. Kortweg gezegd komt wat ik bedoel erop neer dat er al zoveel tijd en energie gaat zitten in het leren (discere en docere) van Latijn en Grieks, het verwerven van leesvaardigheid in technische zin, dat er te vaak te weinig ruimte overblijft voor het interpreteren, laat staan een volwaardige literair-theoretische behandeling van de betreffende teksten. Oefening baart nog geen

kunst.

Gelukkig betwijfelt overigens nog steeds niemand die iets te zeggen en te vertellen heeft het bestaansrecht van Latijn en Grieks op verschillende niveaus van onderwijs. Of en in hoeverre dit bestaansrecht een benadering van de Griekse en Latijnse literatuur anders-dan-in-de-grondtekst devalueert is een andere kwestie. Ik veroorloof mij in dit verband enkele opmerkingen, op smaak gebracht met een paar passende citaten.

In de eerste decennien na de oorlog heeft in pedagogische kring, en met name onder de beoefenaars van de klassieke vorming, een brandende strijd gewoed tussen voorstanders van mental training (=formele scholing) en voorstanders van material training (=inhoudelijke scholing). Heden durft vrijwel niemand deze uitdrukkingen meer zonder een blos op de wangen in de mond te nemen maar toen heette dat zo. Ik sta kort stil bij de gedachtengang omdat sommige van de destijds opgeroepen noties nog wel eens in stelling worden gebracht, o.a. om de unieke waarde van de lectuur van Griekse en Latijnse teksten in het origineel aan te tonen. Zo werd menig denk- en spookbeeld van toen opnieuw tot leven geroepen in het schimmig spel van reacties op de voorstellen van de W.E.K.T. (Werkgroep Heroverweging Eindexamens Klassieke Talen)⁸.

Men kan uiteraard, als men wil, een bepaalde pedagogische betekenis toekennen aan de formele, "mentale training" die de leerling opdoet bij het aanleren van de klassieke grammatica en in het proces van vertalen uit Latijn en Grieks⁹, al zullen heden weinigen zich nog voegen bij Albert Grisart die de noodzaak van het aanleren van Latijn en Grieks verdedigt met de stelling dat het betreffende leerproces een oefening betekent in (ik vertaal) "opmerkzaamheid, zorgvuldige waarneming, nadenken, vindingrijkheid, selectief vermogen, kritische instelling, zelfkritiek, zelfbeheersing, het verbeteren en verfijnen van het eigen karakter, uithoudingsvermogen, inspanning, concentratie, nauwkeurigheid, scherpzinnigheid, onderscheidingsvermogen, en analyse en synthese" (1955). Men kan zich natuurlijk afvragen hoe lang deze auteur over zijn gymnasium gedaan heeft en of de geciteerde reeks woorden een voorbeeld vormt van analyse of synthese. Ook kan men, en dat is ernstiger, betwijfelen of oefening in de aangeduide vaardigheden en vermogens exclusief gewonnen wordt bij het aanleren van Latijn en Grieks. Maar principieel is hier niets aan de hand. Grisart neemt een standpunt in dat men hoogstens kwetsbaar kan noemen en daarom defensief onverkieslijk¹⁰.

We bevinden ons echter in een zonder meer aanvechtbare positie wanneer we het "formele" argument hanteren om de stelling te rechtvaardigen dat de Griekse en Latijnse literatuur alleen goed kan worden bestudeerd met gebruikmaking van teksten in het origineel. Daar is al op gewezen door W.J. Verdenius in zijn inleiding bij de reeks opstellen van hem en anderen getiteld "Is de Griekse literatuur vertaalbaar?"¹¹. In dat nog steeds zeer lezenswaardige boekje luidt het antwoord op de gestelde vraag: nee, - maar dit antwoord is niet ingegeven door overwegingen omtrent het nut van vertalen, en ik denk dat het, vanuit een strikt aesthetisch gezichtspunt, ook wel klopt¹². Dat neemt echter niet weg dat

vertalingen van Latijnse en Griekse teksten hun eigen, niet gering, bestaansrecht hebben. Er is niet alleen veel over vertalingen te doen en te doen geweest, er is ook veel mee te doen, zowel in kaders van onderzoek als van onderwijs.

Ik kan U in deze context twee passende citaten brengen. Ze stammen van de laatste twee hoogleraren Grieks te Utrecht, en ze vormen een mooi geval van confrontatie en wisselwerking. Ik heb ze zorgvuldig uit hun verband gelicht en weggelaten wat ik niet kon gebruiken.

De eerste auteur handelt ter plekke over de tendentie om vertalingen de plaats te laten innemen van het origineel, en hij merkt ten aanzien van desbetreffende uitlatingen op: "Men kan ... zich eraan ergeren, het blijft een feit, dat zij de geest van de tijd meehebben. Wij lezen immers de Bijbel ook in vertaling. Waarom dan al die moeite aan het Grieks en Latijn besteed, waarbij men die talen toch nooit behoorlijk leert beheersen?" Ik sla een stuk over en citeer selectief verder: "... een woord van waarschuwing is wel op zijn plaats, niet in het bijzonder tegen slechte vertalingen, maar tegen de vertaling als zodanig. Te weinigen, zelfs te weinig classici, zijn voldoende doordrongen van het feit, dat de zogenaamde goede vertaling niet bestaat"¹³.

De tweede auteur merkt ergens op (en ik kan nu zonder weglatingen citeren): "Nog steeds worden regelmatig vertalingen van klassieke auteurs geproduceerd. Deze zullen toch wel voor een bepaalde doelgroep, zoals dat tegenwoordig heet, moeten dienen, en kennelijk in een behoefte voorzien. Moeten we uit dit gegeven ook geen consequenties trekken voor het onderwijs? Vanzelfsprekend vindt de meest directe benadering van de antieke mens en zijn cultuur plaats via kennis van diens taal, maar met behulp van vertalingen is veel meer begrip van een andere cultuur mogelijk dan doorgaans wordt toegegeven, met name door classici. Zal bijvoorbeeld degenen die de Bijbel alleen in vertaling kennen veel dat essentieel wezenlijk is zijn ontgaan?"¹⁴.

De citaten behoeven geen commentaar, zelfs niet van een classicus.

4. slot

U bent toe aan mijn afsluiting. Aan het begin van mijn betoog heb ik een paar interpretatie-mogelijkheden aangegeven van de vraag "Te Utrecht een "restvoorziening klassieken"?. Ik denk dat er te Utrecht zeker een voorziening rest, en misschien zelfs wel een onderwijsvoorziening. De woorden die mij op p.3 van het U-blad van 25-4-1986¹⁵ in de mond gelegd worden ("een volledige universitaire opleiding Klassieke Talen en Cultuur") suggereren meer dan er is. Maar er is niet niks. Wie zou meer kans maken op de arbeidsmarkt: een afgestudeerd classicus, of iemand die, bijvoorbeeld in het kader van Algemene Letteren, een stevig pakket oudheid heeft gekozen + vakken als "informatica" (computerkunde), "taal en automatisering", "argumentatie-analyse", "kindertaalverwerving", in combinatie met een inleiding in één van de sociale vakken? Het antwoord is aan de toekomst.

NOTEN

1. Zie bijvoorbeeld het Taakverdelingsplan WO van 15-12-1983 en, in aansluiting daaraan, de Samenwerkingsovereenkomst voor Griekse en Latijnse Taal en Cultuur tussen RUU en KUN.
2. Zie Organisatieplan Letteren, interne publicatie Utrecht, december 1985, p.29.
3. Idem, p.5.
4. Idem, p.6.
5. Vgl. Universiteit en Hogeschool 30, 1983-4, aflevering 6 (mei 1984), een themanummer over "Het universitaire onderwijsmodel en de veranderende vraag naar hoger onderwijs" (o.a. W. Zwanenburg en M.M.W. Pollmann, "Een flexibel onderwijsprogramma Letteren", 323-9).
6. Organisatieplan Letteren (zie noot 2), p.6.
7. Geciteerd uit de inleidende opmerkingen van Flashar bij: Karlheinz Stierle, "Klassische Literatur, moderne Literaturwissenschaft und die Rolle der klassischen Philologie", Gymnasium 85 1978, 289-311.
8. Zie bijvoorbeeld Bulletin Vereniging Classici Nederland, nrs. 28 en 29 (=10, 1985, 4 en 11, 1986, 1).
9. Zie over "mentale training" door taalonderwijs en verwante andere pedagogisch-didactische onderwerpen: R. Nickel, Altsprachlicher Unterricht: Neue Möglichkeiten seiner didaktischen Begründung Darmstadt (WB), 1973. Vgl. ook: R. Nickel (Hrsg.), Didaktik des altsprachlichen Unterrichts, Darmstadt (WB) 1974.
10. Van meer zin voor relativiteit en vermogen tot nuancering geeft bijvoorbeeld Werner Jükel blijk die in zijn Methodik des altsprachlichen Unterrichts (Heidelberg, 1962) op p.61 met betrekking tot het onderricht in de Elementargrammatik opmerkt: "Die allmähliche Bewusstmachung von Sprachvorgang und Sprache, die über die Einsicht zur schöpferischen und verantwortungsbewussten Handhabung der Muttersprache führen soll, darf nicht intellektualistisch verengert werden. Diese Gefahr besteht, wenn die unentbehrliche, aber eben doch Hilfswissenschaft Grammatik für Jahre, entscheidende Jahre, zum Kernstück des Sprachunterrichts wird, auf das hin sich alles andere ausrichtet".
11. In 1958 te Zwolle uitgegeven bij W.E.J. Tjeenk Willink.
12. Overigens is ook de veronderstelde esthetische meerwaarde van de klassieke literatuur voor menigeen aanleiding geweest om in interessante ontboezemingen het hart te luchten. Ik beperk me tot één citaat, dat men vindt in: The Teaching of Classics, issued by the Incorporated Association of Assistant Masters in Secondary Schools, Cambridge UP, 1961², en wel op p.4: "Translations are rarely anything but a shadow of the original. They may perhaps give us the content or even some general impression of a work. But the excellence of classical literature, particularly of poetry, lies not in the story so much as the manner of its telling. The magic of Virgil's word-pictures, the subtle ellipses and elegant rapidity of Sophoclean dialogue, 'the surge and thunder of the Odyssey' defy

translation, however skillful, and can only be transmitted in the authentic tones of Greece and Rome".

13. W.J. Verdenius, *op.cit.* 5.

14. Med. Ver. Vrienden van het Gymnasium, oct. 1984, 13 (A.H.M. Kessels).

15. Nr. 32. Het U-blad is een uitgave van de Stichting Utrechts Universiteitsblad, Padualaan 12, 3584 CH Utrecht.

W.J. Verdenius (1913-)
Griekse Taal- en Letterkunde (1947-1978)